

سومین جشنواره کتاب‌های آموزشی رشد

بیانیه‌ی هیأت داوران

دوره‌ی آموزش متوسطه

آذرماه ۱۳۸۱

بیانیه‌های هیأت داوران کتاب‌های آموزشی - ۳

بیانیه هیأت داوران

توصیه‌هایی برای ناشران، نویسندگان و
معلمان مؤلف در تولید کتاب‌های آموزشی

وزارت آموزش و پرورش

سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

دفتر انتشارات کمک‌آموزشی

تابستان ۸۳

فهرست حوزه‌های آموزشی

۱. ریاضی ۵
۲. زبان‌های خارجی ۷
۳. تاریخ ۹
۴. اقتصاد ۱۱
۵. زمین‌شناسی ۱۳
۶. زیست‌شناسی ۱۵
۷. جغرافیا ۱۷
۸. شیمی ۲۰
۹. عربی ۲۱
۱۰. فیزیک ۲۳
۱۱. علوم اجتماعی ۲۵
۱۲. منطق و فلسفه ۲۷
۱۳. زبان و ادبیات فارسی ۲۹
۱۴. روان‌شناسی ۳۱
۱۵. تعلیم و تربیت دینی ۳۳
۱۶. هنر ۳۵
۱۷. صنعت ۳۷
۱۸. کشاورزی ۴۰
۱۹. کامپیوتر ۴۱
۲۰. عمران ۴۳

مقدمه

جامعه‌ی جهانی، از طریق صدور اعلامیه‌ی خود درباره‌ی «آموزش برای همه^۱» که در کنفرانس جهانی ۱۹۹۰ «جُم‌تین» در تایلند مورد تأیید قرار گرفت، راه‌حلّ جمعی خود را برای فراهم ساختن آموزش برای همگان بدین قرار بیان کرده است:

«هر انسانی باید از فرصت‌های آموزشی طراحی شده در جهت تأمین نیازهای اساسی یادگیری خود برخوردار باشد. این نیازها هم ابزار یادگیری (نظیر سواد، بیان شفاهی، شمارش و حلّ مسئله) و هم محتوای یادگیری (نظیر دانش، مهارت‌ها و نگرش‌ها) را دربرمی‌گیرند؛ چشم‌انداز و حیطة‌ی نیازهای آموزشی و چگونگی برآوردن آن‌ها برحسب تک‌تک کشورها و فرهنگ‌ها متفاوت است و به ناگزیر با گذشت زمان دستخوش تغییر می‌شود.»

و یا ماده‌ی چهل و سوم مصوب «همایش جهانی علم^۲» اعلام می‌دارد: «نظام‌های آموزشی ملی در پاسخ به نیازهای آموزشی در حال تغییر جوامع، باید این توانایی را داشته باشند که با توجه به تنوع جنسی و فرهنگی، برنامه‌های تحصیلی جدید و منابع آموزشی نوینی را طراحی یا شناسایی کنند.»

تأکیدهای فوق می‌تواند پاسخ مناسبی به این سؤال باشد که: «چرا در دهه‌ی اخیر، برنامه‌های آموزشی و درسی بسیاری از کشورها تغییر کرده‌اند؟» در مسیر این تغییرها، کتاب آموزشی مناسب می‌تواند، همچون رسانه‌ای مفید به انسان معاصر کمک کند تا با استفاده از آخرین پدیده‌های علمی، زندگی دلخواه و آرمانی پربار و پرتلاشی داشته باشد. ضمن این که اگر این رسانه غلط، نامناسب و غیراستاندارد در اختیار مخاطب قرار گیرد، می‌تواند به صورت نیرویی ویران‌کننده و مصیبت‌بار عمل کند.

کتاب‌های آموزشی مناسب می‌توانند برانگیزاننده، تقویت‌کننده، اطلاع‌دهنده، راهنمایی، یادآوری‌کننده و... باشند و آموزش را مولدتر، انفرادی‌تر و مؤثرتر، و یادگیری را فوری‌تر سازند. به عبارت دیگر، شالوده علمی‌تری به کار تعلیم و تربیت بدهند و برابری در دسترسی به آموزش را تأمین کنند.

از این دیدگاه، هیأت داوران «جشنواره‌ی کتاب‌های آموزشی رشد»، ضمن فعالیت فشرده‌ی چندماهه و تلاش دسته‌جمعی در انتخاب و معرفی بهترین کتاب‌های رسیده در حوزه‌های آموزشی مرتبط، با نگاهی به آینده براساس تجربیات حاصل از فرایند ارزشیابی و نیز به منظور چاره‌اندیشی، توصیه‌ها و بیانیه‌هایی را که یادآور آسیب‌ها، تنگناها و چالش‌هایی بر سر راه آموزش و پرورش، بازار نشر و وضع فرهنگ عمومی جامعه در تولید کتاب‌های آموزشی مناسب هستند، اعلام می‌دارد.

دفتر انتشارات کمک آموزشی

۱. Asia-pacific programme of Education for All

۲. اول ژوئیه ۱۹۹۹، بوداپست مجارستان

حوزه‌ی آموزش ریاضی

در دهه‌های اخیر در حوزه‌ی معرفی آموزش ریاضیات و در زمینه‌ی برنامه‌ریزی درسی به روش‌های فعال و دانش‌آموزمحور، رویکرد یادگیری مشارکتی و فرایندمحوری توجه شده و آموزش حل مسئله، استفاده از فناوری، آموزش مهارت‌ها به جای انباشتن دانش‌ها و کاربردی کردن آموزش در برابر بیان انتزاعی مفاهیم، از تأکیدهای اساسی و اصلی بوده‌اند. اما به نظر می‌رسد، مادام که پذیرش دانشجو در آموزش عالی کشور با روش‌های فعلی و برگزاری آزمون‌های چهارگزینه‌ای انجام می‌شود، تغییر در روش‌های معلمان و باورها و رویکردهای آنان از طریق طرح مسائل آموزشی، اگر محال نباشد، بسیار سخت و دشوار خواهد بود. وجود تعداد زیادی از کتاب‌های مربوط به حوزه‌ی آموزش ریاضی که بر آزمون‌های چندگزینه‌ای، روش‌های تست‌زدن و آموزش کلیشه‌ای و صرفاً با هدف عبور از مانع جدی و واقعی آزمون سراسری تهیه شده‌اند، گواه این معناست.

هیأت داوران حوزه‌ی آموزش ریاضیات با نگاهی به آینده و به امید ترویج و گسترش رویکردها و نگرش‌های جدید آموزش کاربردی، داوری ۳۳۱ جلد کتاب رسیده به دفتر جشنواره را آغاز کرد. این تعداد کتاب، که در مقایسه با سایر حوزه‌های جشنواره بیش‌ترین عنوان به حساب می‌آید، کار داوری را طولانی و مشکل کرد. برای تسهیل تعیین معیارها و قضاوت، کتاب‌ها به ۶ حوزه و داوری به ۳ مرحله تقسیم شدند. در مرحله‌ی اول داوری، ۱۱۲ جلد کتاب انتخاب شدند و پس از بررسی مجدد و مشورت با اعضا، تعداد ۵۴ جلد برای مرحله‌ی سوم (نهایی) برگزیده شدند که آمار آن‌ها چنین است:

۱. کتاب‌های دانش‌افزایی دانش‌آموزان: ۱۰۶ عنوان، شامل ۱۱ جلد.

۲. کتاب‌های دانش‌افزایی معلمان: ۵ عنوان، شامل ۷ جلد.

۳. کتاب‌های کمک‌درسی برای دانش‌آموزان: ۶ عنوان، شامل ۱۴ جلد.

۴. کتاب‌های ارزشیابی: ۵ عنوان.

۵. کتاب‌های سرگرمی، جنبی و تاریخی: ۷ عنوان، شامل ۸ جلد.

۶. کتاب‌های دایرةالمعارف - مرجعی: ۶ عنوان، شامل ۱۳ جلد.

این طبقه‌بندی براساس کتاب‌های موجود بوده و در صورت وجود نوآوری‌های احتمالی، در آینده حیطه‌های دیگری نیز بر آن افزوده خواهد شد. نکته‌ی حائز اهمیت، وجود کتاب‌های مناسب در اغلب حیطه‌ها در مقایسه با کتاب‌های ریاضی تدوین شده در آموزش عمومی (ابتدایی و راهنمایی) است که نشان‌دهنده‌ی تمرکز فعالیت پدیدآورندگان و ناشران در زمینه‌های گوناگون ریاضیات دبیرستانی است. همچنین، تعداد زیاد کتاب‌های ارزشیابی و عدم پذیرش آن‌ها برای مرحله‌ی نهایی (به سبب تطبیق نداشتن با معیارهای این نوع کتاب‌ها)، قابل تأمل است.

بر این اساس، هیأت داوران ریاضی جشنواره‌ی رشد موارد زیر را به پدیدآورندگان و ناشران و دست‌اندرکاران مسائل مربوط به آموزش ریاضی توصیه می‌کند:

۱. محتوا و شیوه‌ی ارائه‌ی بیشتر کتاب‌ها شبیه به هم است. به این سبب، در این زمینه نیاز به نوآوری و تحول احساس

می‌شود.

۲. توجه به مسائل فرهنگی بومی و بازنویسی مجدد کتاب‌های ترجمه‌ای ضروری به نظر می‌رسد و توصیه می‌شود، با استفاده از منابع گوناگون کتاب‌هایی مناسب و متناسب با نیازهای دانش‌آموزان ایرانی تدوین، بازنویسی و تألیف شوند.
۳. بهتر است در کتاب‌هایی که به موضوع ارزشیابی و آماده کردن دانش‌آموزان برای آزمون سراسری پرداخته‌اند، به زمینه‌ی آموزش مفاهیم، کاربردها و فهم بهتر موضوع توجه شود و از بیان روش‌های آموزشی که دانش‌آموز را از فهم ریاضیات دور می‌کند، پرهیز شود.
۴. در حیطه‌ی آموزش ریاضیات و مباحث نظری مناسب برای معلمان، متأسفانه با کمبود جدی کتاب مواجه هستیم. لذا توصیه می‌شود، ناشران به پرکردن این خلأ همت گمارند و در شروع از ترجمه‌ی آثار خارجی استفاده کنند.
۵. با توجه به تعداد محدود مؤلفان، نیاز به تربیت مؤلف و حمایت از آن‌ها احساس می‌شود. معاونت نیروی انسانی دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی و گروه‌های آموزشی مناطق و استان‌ها می‌توانند برای شناسایی، آموزش و هدایت افراد مستعد و دارای زمینه اقدام کنند و شرایط رشد و تربیت آن‌ها را فراهم سازند.
۶. در تدوین و تألیف کتاب‌های موجود، پختگی کم‌تر به چشم می‌خورد. لذا به ناشران و مؤلفان توصیه می‌شود، برای پدیدآوردن یک اثر، صبر و حوصله و سرمایه‌گذاری بیش‌تر کنند تا آثار تألیفی از ابعاد متفاوت آموزشی، غنی و قابل اتکا باشند.
۷. وجود تعداد زیاد کتاب در زمینه‌ی ارزشیابی و کمک‌درسی، احساس نیاز رجوع به این نوع کتاب‌ها در دانش‌آموزان و شمارگان زیاد این کتاب‌ها در مقایسه با سایر کتاب‌ها، نشان‌دهنده‌ی ضعف نظام آموزش ریاضیات در دبیرستان‌هاست. وجود کتاب راهنمای معلم، انتخاب، گزینش و آموزش ضمن خدمت معلمان، آماده کردن اولیا و توجه به استانداردها و معیارهای انتخاب کتاب‌های آموزشی، تا حدی از این ضعف می‌کاهد.
۸. متأسفانه رویکردهای جدید آموزش ریاضیات کم‌تر در روح کتاب‌های تألیفی وجود دارند و دانش‌آموزان را نیز بیش‌تر به مطالعه‌ی کتاب‌های ارزشیابی و کمک‌درسی سوق می‌دهند و مطالعه‌ی کتاب‌های جنبی و سرگرمی، کم‌کم رنگ باخته است. در این خصوص، یک تحول و انقلاب اسلامی احتیاج داریم که به نظر می‌رسد شروع آن، تغییر در نظام انتخاب دانشجو و طراحی سؤال و برگزاری کنکور است.

حوزه‌ی آموزش زبان‌های خارجی

سال‌هاست که نظام آموزش زبان کشور آماج کتاب‌های راهنما قرار گرفته و از این نوع کتاب‌نماها، لطمات و آسیب‌های جبران‌ناپذیری دیده است. در مقام شاهدان این مدعا، می‌توان از دبیران دلسوز کشور نام برد که همواره از وجود چنین کتاب‌هایی شکایت دارند. چنین کتاب‌هایی خلاقیت ذهنی، تفکر و خودباوری را از زبان‌آموزان می‌گیرند و آن‌ها را به دانش‌آموزانی منفعل، بی‌انگیزه، تنبل و فرصت‌طلب تبدیل می‌کنند.

در این‌گونه کتاب‌ها، دانش‌آموزان در معرض تلفظ‌ها، واژگان، نکات دستوری و ترجمه متون غلط و نادرست قرار می‌گیرند و از خلاقیت ذهن خود برای حل تمرین‌ها استفاده نمی‌کنند. بلکه با مراجعه به پاسخنامه‌ی کتاب‌ها، خیلی سریع به جواب می‌رسند و از خود تلاشی نشان نمی‌دهند.

از طرف دیگر، با کتاب‌هایی روبه‌رو می‌شویم که کپی کتاب‌های چاپ خارجند. ناشران این‌گونه کتاب‌ها بدون هیچ زحمتی و با حداقل هزینه به سود سرشاری می‌رسند.

اما در کنار این دو حوزه‌ی افراط و تفریط، به کتاب‌هایی برمی‌خوریم که دبیران دلسوز به رشته‌ی تحریر درآورده‌اند و نیاز زبان‌آموزان را درک کرده‌اند. در واقع، آنچه که کتاب کمک‌درسی یا کمک‌آموزشی نام گرفته، همین کتاب‌هاست. زیرا نویسندگان آن‌ها با ایجاد شرایط لازم و ارائه‌ی تمرین‌های کافی و وافیه، به تقویت درس‌های زبان‌آموزان پرداخته‌اند و در کنار دبیران، به آموزش زبان کمک‌شایانی می‌کنند. به علاوه، با این‌گونه کتاب‌ها می‌توان خلاقیت، تفکر و خودباوری را در دانش‌آموزان مشاهده کرد و معلومات آنان را در دوره‌های متفاوت زمانی و سنی تحکیم بخشید.

کتاب‌های کمک‌درسی یا به عبارت بهتر، کمک‌آموزشی باید عاری از مسائل و مشکلات کتاب‌های افراطی یا تفریطی باشند و به این سبب به مؤلفان، و ناشران پیشنهاد می‌کنیم:

۱. کتاب‌ها را در جهت هدف‌های آموزش رسمی کشور تألیف و چاپ کنند؛
۲. کتاب‌ها به حل تمرین‌های کتاب‌های درسی محدود نباشند؛
۳. در کتاب‌ها، زبان را یک پدیده‌ی یکپارچه در نظر بگیرند؛
۴. از جداسازی عناصر زبان و معرفی بدون بافت و تصنعی اجزای زبان اجتناب کنند؛
۵. از ارائه‌ی مطالب به زبان مادری زبان‌آموزان بپرهیزند؛
۶. به هیچ‌وجه با ارائه‌ی مطالب غلط و نادرست (از قبیل تلفظ با املائی خط فارسی) در دانش‌آموزان شبهه ایجاد نکنند؛
۷. برای ارائه‌ی مطالب کتاب‌های درسی به شیوه‌ی جدید، به ایجاد بافت جدید مبادرت ورزند تا حوزه‌ی دانش زبان‌آموزان وسعت یابد و قدرت تشخیص آن‌ها بیش‌تر شود؛
۸. از پاسخگویی کلیشه‌ای به تمرین‌ها و حل آن‌ها بپرهیزند؛
۹. به جای آزمون‌آموزی، به زبان‌آموزی روی آورند؛
۱۰. درصد رشد و تعالی روش تولید کتاب‌های درسی باشند؛

۱۱. تا حد امکان، برای تقویت مهارت‌های شنیداری و دیداری از نوارهای سمعی و بصری استفاده کنند تا رشد و تعالی درک

شنیداری میسر شوند؛

۱۲. درصدد ترغیب نویسندگان ایرانی برای تهیه و چاپ کتاب‌های دانش‌افزایی معلمان باشند.

حوزه‌ی آموزش تاریخ

در دوره‌ی متوسطه، دانش‌آموزان در مقایسه با دوره‌های قبل، از رشد عقلانی بیش‌تری برخوردارند و نیازها و انتظارات فکری و روحی آنان جدی‌تر، عمیق‌تر و گسترده‌تر است. به این سبب، معلمانی که در این دوره تدریس می‌کنند، باید از حیث علمی و توانایی‌های حرفه‌ای، در سطح مطلوبی باشند؛ زیرا با دانش‌آموزانی سروکار دارند که از لحاظ درک و درایت و نقد و ارزشیابی معلمان، تیزبین هستند. به علاوه، تحقق هدف‌های درسی تاریخ، (چه در رشته‌ی ادبیات و علوم انسانی و چه در سایر رشته‌های تحصیلی متوسطه) منوط و مشروط به عواملی است که تولید کتاب‌های کمک‌آموزشی و کمک‌درسی از جمله‌ی آنهاست.

خوشبختانه در چند سال اخیر، به تألیف ترجمه و چاپ کتاب‌های تاریخی، به‌ویژه برای مخاطبان عام و نیز جوانان، توجه جدی‌تری شده است؛ چنان که علاوه بر کتاب‌هایی که به صورت تکن‌گاری و پراکنده ارائه شده‌اند، شاهد برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری تعدادی از ناشران و سازمان‌ها در این زمینه هستیم. در این مورد، شایسته است از انتشارات علمی و فرهنگی، نشر ققنوس، دفتر انتشارات کمک‌آموزشی، دفتر پژوهش‌های فرهنگی، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، مرکز اسناد انقلاب اسلامی و اقدامات انجمن نویسندگان کودک و نوجوان یاد کنیم.

با توجه به آنچه گفته شد، انتظار می‌رود در جشنواره‌ی امسال شمار کتاب‌های ارسالی (به‌ویژه در حوزه‌ی دانش‌افزایی معلمان و دانش‌آموزان) زیاد باشد، در حالی که چنین نشد و جست‌وجوی دلایل این پدیده، خارج از موضوع این گفتار و البته نیازمند تأمل و چاره‌اندیشی است.

در جشنواره‌ی امسال، حدود ۸۰ عنوان کتاب در حوزه‌ی تاریخ دریافت شد (به جز مواردی که تاریخ چاپ آن‌ها مربوط به سال‌های قبل از ۷۶ بود) و بیش‌تر آن‌ها به دانش‌افزایی معلمان و دانش‌آموزان مربوط می‌شد. چند عنوان نیز از نوع کتاب‌های «سنجش و ارزشیابی پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان» بود. از این تعداد، ۲۷ عنوان به مرحله‌ی دوم راه یافت. ذکر این نکته نیز خالی از فایده نیست که توجه به تاریخ معاصر در حوزه‌ی تاریخ، همچون گذشته بر سایر دوره‌های تاریخی ایران غلبه دارد.

ملاک‌های اصلی داوری در حوزه‌ی تاریخ در مرحله‌ی نخست عبارت بود از پشتیبانی از برنامه‌ی درسی و مناسب‌بودن زبان نوشتاری و نوآوری. در مرحله‌ی دوم، مواردی چون کیفیت چاپ، کیفیت نشر، کیفیت تصویرها و نقشه‌ها، اعتبار علمی و کیفیت سازماندهی محتوا، میزان ارتباط محتوا با نیازهای مخاطبان، تلاش در جهت پرورش فکری و مهارت‌های یادگیری و پیام‌های ارزشی و نگرشی، از ملاک‌های داوری قرار گرفت.

توصیه‌ها

داوران حوزه‌ی درس تاریخ ضمن پاسداشت زحمات همه‌ی ناشران و نویسندگان این حوزه موارد زیر را یادآور می‌شوند:

۱. توجه به هدف‌های درس تاریخ در دوره‌ی متوسطه (این هدف‌ها در شماره‌های ۱۰ به بعد مجله‌ی **رشد آموزش**

تاریخ چاپ خواهند شد)؛

۲. توجه بیش از پیش به همه‌ی دوره‌های تاریخ ایران؛

۳. توجه به استفاده از زبان مناسب نوجوانان و جوانان به جای تلخیص کتاب‌های تحقیقی؛

۴. استفاده‌ی بیش‌تر و بهینه از منابع بصری مثل عکس، نقاشی، نقشه و نمودار در سازماندهی محتوا؛

۵. استفاده از طرح جلد‌های زیبا و جذاب؛

۶. توجه بیش‌تر به رعایت جنبه‌های علمی و پرهیز از ارائه‌ی روایت‌ها و حکایات عامیانه و افسانه‌ای به جای تاریخ.

حوزه‌ی آموزش اقتصاد

در جهان امروز، دانش اقتصاد از اهمیت و اعتباری روزافزون برخوردار است. دشواری‌های اقتصادی که اکثر جوامع با آن مواجهند، موجب اقبال عمومی به این شاخه از علوم شده است. حضور مباحث اقتصادی در برنامه‌های درسی دبیرستان نیز نشانه‌ی توجه ویژه به این دانش در جامعه‌ی ما و تلاش برای تربیت و آموزش شهروندانی است که اطلاعات پایه‌ی اقتصادی را برای مشارکت هرچه بیشتر و بهتر و فعالانه‌تر در جریان رشد و توسعه‌ی همه‌جانبه‌ی کشور دارا باشند.

با این حال، از یک سو به دلیل گستردگی علم اقتصاد و ضرورت ارائه‌ی اطلاعات مبسوط در کلیه‌ی حوزه‌های مرتبط و از سوی دیگر، به دلیل محدودیت حجم کتاب‌های درسی و ساعات اختصاص یافته به تدریس اقتصاد، نمی‌توان انتظار داشت کلیه‌ی مباحث و عناوین مورد نظر و دارای اهمیت در کتاب درسی آورده شوند و در کلاس مورد بحث قرار گیرند.

بدین سبب، ضروری است کتاب‌های دیگری به صورت متون کمک‌درسی و تکمیلی، برای افزایش اطلاعات و مراجعه‌ی دبیران و دانش‌آموزان تهیه و ارائه شوند. تعدد و تنوع متون و کتاب‌های در دسترس با گسترش دانش و اطلاعات هردو گروه، به توفیق هرچه بیشتر برنامه‌ی آموزش اقتصاد کمک خواهد کرد.

تعداد کتاب‌های واجد شرایط اولیه، که تحت عنوان کتاب‌های کمک‌درسی و مباحث تکمیلی اقتصادی در سال گذشته منتشر شده‌اند، در مقایسه با اهمیت و ضرورت مسئله، بسیار ناچیز بود (۱۳ مورد). البته در این مجموعه‌ی کم‌هم، سهم کتاب‌های کمک‌درسی و تست چشمگیر بود و در واقع، به دلیل وجود تقاضای رو به گسترش برای کتاب‌های کمک‌درسی و حل المسائل، توجه ناشران و مؤلفان به عرضه‌ی این‌گونه کتاب‌ها بیشتر است تا کتاب‌هایی که بتوان آن‌ها را حاوی اطلاعات تکمیلی نامید.

گسترده‌ی حوزه‌ی علم اقتصاد و تعداد عناوین و مباحث آن و در عین حال، ضرورت ارائه‌ی اطلاعات جامع و کافی به مخاطبان، ایجاب می‌کند که کتاب‌های فراوانی در عرصه‌ی مباحث گوناگون اقتصادی با بیانی قابل استفاده و درک برای دانش‌آموزان و دبیران عرضه شود.

نکته‌ی دیگر این‌که هدف برنامه‌ی آموزش اقتصاد در دوره‌ی متوسطه، پرورش دانش‌آموختگانی با انبان عظیم اطلاعات اقتصادی از نوع معلومات عمومی نیست. بدین سبب، سعی شده است در متون درسی از ارائه‌ی هرگونه اطلاعات غیرمنسجم خودداری شود و در عوض، متن درس در قالب تحلیلی منسجم و نظام‌یافته (حتی ابتدایی و ساده شده) ارائه شود؛ به گونه‌ای که دانش‌آموزان توان تجزیه و تحلیل‌های مقدماتی مباحث اقتصادی را به دست آورند.

بی‌تردید، مجموعه کتاب‌های حاوی اطلاعات تکمیلی در حوزه‌های گوناگون دانش اقتصادی، زمانی بیش‌ترین سودمندی و اثربخشی مثبت را دارد که با در نظر گرفتن این مهم تدوین شوند و هم‌جهت و هم‌سو با کتاب‌های درسی و مکمل و مؤید آن‌ها و عاری از جنبه‌های حل‌المسائلی باشند.

بیانیه داوران سومین جشنواره کتاب‌های آموزشی رشد

در بررسی کتاب‌های موردنظر، به دلیل محدودیت شدید عناوین عرضه شده، نمی‌توان یک نقد و بررسی جدی محتوایی و مقایسه‌ای ارائه داد؛ به خصوص که بخش مهم این عناوین محدود هم کتاب‌های تست و حل‌المسائل است. امیدواریم با تلاش جدی ناشران، مؤلفان و محققان محترم، در سال‌های آتی شاهد نشر عناوین متعدد تکمیلی در حوزه‌ی اقتصاد باشیم.

حوزه‌ی آموزش زمین‌شناسی

انسان امروز، برای زندگی بهتر، به سواد علمی و فناورانه، یعنی مجموعه‌ای از دانستنی‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌ها در زمینه‌ی علوم فیزیکی، علوم زیستی، علوم بهداشت و علوم زمین نیاز دارد. به بیانی دیگر، برای کسی که اصول و قوانین بنیادی فیزیک، شیمی، زیست‌شناسی و زمین‌شناسی را نمی‌داند، راه هرگونه یادگیری علمی بسته است.

آنچه امروزه سواد علمی و فناورانه نامیده می‌شود، در واقع، یافتن توانایی حل مسائل و مشکلاتی است که جامعه با آن‌ها مواجه است و هر انسانی، در مقام عضوی از این جامعه، می‌تواند نقش منفی یا مثبتی در مقابل این مسائل ایفا کند.

بخشی از مسائل و مشکلاتی که فراروی انسان امروز قرار دارد و راه‌حل آن‌ها در حوزه‌ی علوم زمین‌شناسی دنبال می‌شود،

عبارت است از:

□ کاهش منابع معدنی و انرژی؛

□ یافتن منابع جایگزین برای منابع معدنی و انرژی؛

□ کمبود و آلودگی منابع آب؛

□ آلودگی‌های زیست‌محیطی؛

□ گرم‌شدن هوای زمین؛

□ خسارت‌های ناشی از بلایای طبیعی؛

□ فرسایش خاک؛

□ و...

در کشور ما

منابع اصلی ثروت را نفت و گاز، سنگ‌ها و کانی‌های گوناگون تشکیل می‌دهند که گرداننده‌های مهم چرخ‌های اقتصاد

کشورند؛

● غذای مردمان از خاک حاصل می‌آید؛

● اجرای طرح‌های جاده‌سازی، سدسازی و شهرسازی نیازمند شناخت دقیق خصوصیات زمین‌شناسی و مکانیک خاک و سنگ

است؛

● تولید مصالح ساختمانی، محصول زمین است؛

● هر سال، بلایای طبیعی مانند زلزله، سیل و رانش زمین، جان عده‌ای از هموطنان ما را می‌گیرد و خسارت‌های مالی فراوانی

به‌وجود می‌آورد.

از همه مهم‌تر، امروزه متخصصان توسعه‌شناسی، بر عامل نیروی انسانی کارآمد و دارای سطح بالای سواد علمی و فناورانه،

به منزله‌ی یکی از عوامل اساسی توسعه‌پذیری جامعه تأکید می‌کنند و گاهی آن را پیش شرط تحقق آن می‌شمارند. از این‌رو، در

جهان امروز تمام کشورها می‌کوشند سطح سواد علمی و فناورانه‌ی جامعه‌ی خود را بهبود بخشند تا از این راه زمینه‌ی توسعه پایدار را در کشور خود فراهم آورند.

یکی از عواملی که به‌طور مستقیم بر سطح سواد علمی و فناورانه‌ی مردم هر جامعه اثر می‌گذارد، کیفیت انتخاب محتوا و سازماندهی علوم پایه یعنی فیزیک، شیمی، زیست‌شناسی و زمین‌شناسی، در آموزش رسمی کشور و کتاب‌های کمک‌آموزشی است. ارتباط بین سطح سواد علمی و فناورانه‌ی مردم یک جامعه و کیفیت آموزش علوم پایه در آن کشور، ارتباطی کاملاً نظام‌دار است.

ناچیز بودن تعداد آثار ارسال شده در حوزه‌ی علوم زمین به جشنواره که ارزش و اهمیت آن برای دانش‌آموزان کشور ما دو چندان است، واقعه‌ای ناخوشایند و هشدار می‌دهد به مسئولان این حوزه است.

هیأت داوران حوزه‌ی علوم زمین به آینده چشم‌دوخته‌اند و امیدوارند، مسئولان محترم آموزش و پرورش و آموزش عالی، نویسندگان و ناشران کتاب‌های کمک‌آموزشی با بازنگری در تصمیمات خود، زمینه‌ای فراهم آورند تا زمین‌شناسی به مثابه یک علم، جایگاه بایسته‌ی خود را بازیابد.

حوزه‌ی آموزش زیست‌شناسی

حفظ محیط‌زیست و منابع طبیعی، تولید و تهیه غذا برای جمعیت رو به افزایش دنیا، کنترل و درمان بیماری‌ها و... از مسائل مهم پیش روی بشر در عصر حاضر است که سال‌های زیادی از عمر و تلاش محققان را در گرایش‌های متفاوت علوم به خود اختصاص داده است. بین علوم، زیست‌شناسی نقش کلیدی‌تر و اساسی‌تری در یافتن و ارائه راهکارهای عملی برای پاسخ به انبوهی از پرسش‌ها داشته است و بی‌شک، این نقش در آینده به دلیل پیشرفت‌ها و موفقیت‌های علم زیست‌شناسی، خصوصاً در زمینه‌ی فناوری زیستی، بسیار بنیادی‌تر و تعیین‌کننده‌تر می‌شود.

بر این اساس، تأثیر شگرف زیست‌شناسی بر توسعه یافتگی و بهبود زندگی بشر انکارناپذیر است. در این زمینه، توجه به آموزش علوم به‌طور اعم و زیست‌شناسی به‌طور اخص، برای نیل به توسعه‌ی پایدار در هر کشوری ضروری است و توسعه جز با پرورش و تربیت شهروندانی که از دانش و اطلاعات کافی در تمام زمینه‌های علمی برخوردار باشند، علمی بیندیشند و علمی عمل کنند و بتوانند آنچه را که آموخته‌اند در زندگی روزمره به کار گیرند، امکان‌پذیر نخواهد شد.

بدیهی است که آموزش و پرورش رسمی در کشور ما، عهده‌دار این امر خطیر است؛ اما پیشرفت سریع علوم و حجم عظیم مفاهیم و یافته‌های علمی، به‌ویژه در علم زیست‌شناسی که هر روز نیز بر میزان آن افزوده می‌شود، فعالیت بخش‌های فرهنگی دیگر جامعه را اجتناب‌ناپذیر می‌سازد. آموزش و پرورش شهروندان با هدف دستیابی به توسعه‌ی پایدار، نیازمند حرکت منسجم و هماهنگی تمام بخش‌های فرهنگی است که به شکلی در آموزش و آموزش عمومی نقش دارند. در این خصوص، انواع کتاب‌های آموزشی که در جهت هدف‌های آموزش علوم و به تبع آن، گسترش سواد علمی فناورانه باشند، نقش مؤثری ایفا می‌کنند. به همین دلیل، جشنواره کتاب‌های آموزشی رشد، فرصت مناسبی برای شناسایی و معرفی چنین کتاب‌هایی به دانش‌آموزان، معلمان و کارشناسان و سپس از مؤلفان، مترجمان و دست‌اندرکارانی است که به تهیه، چاپ و نشر این کتاب‌ها پرداخته‌اند.

کمیته‌ی داوران کتاب‌های آموزشی در حوزه‌ی زیست‌شناسی، با در نظر داشتن این مطالب، کار داوران و بررسی ۱۱۳ عنوان کتاب ارسالی در این حوزه را در دو مرحله انجام داد که ۱۸ عنوان به مرحله‌ی دوم راه یافت و در چهار حوزه مورد داوران قرار گرفت. این چهار حوزه عبارتند از:

- الف) کتاب‌های تکمیلی به منظور دانش‌افزایی دانش‌آموزان.
- ب) کتاب‌های دانش‌افزایی، مهارتی و روشی برای معلمان و کارشناسان.
- پ) کتاب‌های گسترش سواد علمی، پرورش مهارت‌های فرایندی، علوم پروژه‌ای و هنری.
- ت) کتاب‌های تمرین به منظور تثبیت، تقویت و آموزش جبرانی دانش‌آموزان.

نتایج بررسی کتاب‌های رسیده برای داوران در حوزه‌ی درس زیست‌شناسی نشان‌دهنده‌ی نکات زیر است:

۱. در انتشار کتاب‌های آموزشی و کمک‌آموزشی به مقوله‌ی سواد علمی و فناورانه کم‌تر توجه شده است.

۲. در تألیف کتاب‌های آموزشی و کمک‌آموزشی زیست‌شناسی، به رویکردهای آموزشی، خلاقیت و نوآوری توجه کمی شده است.

۳. در تألیف کتاب‌های آموزشی و کمک‌آموزشی به هدف‌های آموزش زیست‌شناسی و راهنمای برنامه‌ی درس زیست‌شناسی دوره‌ی متوسطه و پیش‌دانشگاهی توجه کافی نشده است.

۴. تعداد عناوین کتاب‌های تکمیلی برای دانش‌آموزان در گرایش‌های متفاوت زیست‌شناسی، به‌ویژه محیط‌زیست، بسیار اندک است. این وضعیت درباره‌ی کتاب‌های گسترش سواد علمی و پرورش مهارت‌ها و کتاب‌های کار دانش‌آموز نیز صدق می‌کند.

در پایان، کمیته‌ی داوری حوزه‌ی درس زیست‌شناسی موارد زیر را برای اطلاع مؤلفان، ناشران و افرادی که در این عرصه فعالیت می‌کنند، اعلام می‌دارد:

□ وجود گرایش‌های متفاوت در علم زیست‌شناسی، انبوه اطلاعات و یافته‌ها در این علم و نقش زیست‌شناسی در توسعه‌ی جامعه، به فعالیت بیش‌تر ناشران برای چاپ و نشر آثاری در این حوزه درسی نیاز دارد.

□ شناساندن جنبه‌های کاربردی علم زیست‌شناسی و نقش این علم در توسعه‌ی پایدار، موضوع دیگری است که ضرورت دارد ناشران آن را مدنظر داشته باشند.

□ در کتاب‌هایی که در حوزه‌ی آموزش زیست‌شناسی برای دانش‌آموزان منتشر می‌شود، باید علاوه بر ارائه‌ی مفاهیم علم زیست‌شناسی، به برقراری ارتباط با زندگی و نیازهای دانش‌آموزان نیز توجه شود و بر پرورش خلاقیت و ایجاد نگرش علمی در آنان مبتنی باشد.

□ بجاست که برای هدر نرفتن سرمایه‌ها در نشر، ناشران از هدف‌های آموزش زیست‌شناسی و به‌طور کلی، هدف‌های آموزش علوم در دنیا، و به تبع آن در ایران، آگاه باشند.

حوزه‌ی آموزش جغرافیا

از نظر آموزش جغرافیا، نوجوانی و جوانی دوره‌ای است که طی آن، نوجوان و جوان به دنبال کسب اطلاعات جغرافیایی و آشنایی با ویژگی‌های زندگی انسان در محیط‌های متفاوت جغرافیایی و مقایسه‌ی آن‌ها با یکدیگر است. در این دوره‌ی سنی، انسان به کنجکاوی در مورد شرایط زیست در سایر مکان‌ها می‌پردازد و از طریق مقایسه‌ی شرایط موجود در مکان محل زیست خویش با سایر مکان‌ها، به انتخاب دست می‌زند و در پی حقیقت زندگی و شرایط مطلوب زیست، گاه به مهاجرت ذهنی یا حتی عملی دست می‌یازد.

هیأت داوران حوزه‌ی جغرافیای سومین جشنواره‌ی کتاب‌های آموزشی رشد در دوره‌ی متوسطه، بررسی و داوری کتاب‌های آموزشی جغرافیایی را با عنایت به علایق مخاطبان این کتاب‌ها به سرزمین‌ها و ملل دیگر و ضرورت درک تفاهم بین‌المللی از طریق جغرافیا و آموزش آن به نوجوانان و جوانان و با عنایت به دایره‌ی وسیع موضوعات جغرافیایی، از قوانین جغرافیایی گرفته تا مناطق جغرافیایی جهان و ایران، آغاز کرد و امید داشت که در زمینه‌های گوناگون جغرافیایی، کتاب‌های متعددی را مورد ارزشیابی قرار دهد. اما تعداد کتاب‌های شرکت داده شده در حوزه‌ی جغرافیا، بسیار کم‌تر از حد انتظار بود و این امر نشان‌دهنده‌ی تلاش اندک ناشران، مترجمان و مؤلفان محترم در حوزه‌ی جغرافیاست. شاید بتوان گناه این کمبود را تا اندازه‌ای بر گردن نظام انتخاب دانشجویی دانشگاه‌ها گذاشت که در آن به علم جغرافیا عنایت و توجه کافی نشده است.

از ویژگی‌های کتاب‌های این حوزه، تعداد اندک کتاب‌های تألیفی و غلبه‌ی ترجمه بر تألیف است؛ به طوری که از ۴۴ جلد کتاب ارجاع شده به هیأت داوران این حوزه، به جز کتاب‌های مربوط به آمادگی آزمون سراسری، فقط ۸ کتاب تألیفی، و بقیه ترجمه بودند. برخی از کتاب‌های ارجاعی نیز در قلمرو آمادگی شرکت در آزمون سراسری و متناسب با آن بود که با توجه به معیارهای ارزشیابی، فاقد مشخصات یک کتاب آموزشی جغرافیایی شناخته شد.

هیأت داوران کتاب‌های آموزشی حوزه‌ی جغرافیا تأسف خود را از فقدان کتاب‌ها در زمینه‌ی آموزش جغرافیایی برای کار و فعالیت یادگیری برای دانش‌آموزان، سنجش و ارزشیابی پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان در این درس و کتاب‌های فعالیت‌محور در چارچوب هدف‌های برنامه‌ی درسی جغرافیا برای دانش‌آموزان و معلمان اعلام می‌دارد و امیدوار است، با توجه به خواست‌ها و علایق دانش‌آموزان و معلمان و کارشناسان، در سال‌های آتی شاهد تولید و نشر کتاب‌های ارزشمندی در این قلمروها باشد.

هیأت داوران کتاب‌های آموزشی در حوزه‌ی جغرافیا، توصیه‌های خود را در زمینه‌ی بهبود وضعیت انتشار این کتاب‌ها در قالب موارد زیر به ناشران، مؤلفان، مترجمان و دیگر دست‌اندرکاران محترم نشر تقدیم می‌دارد:

۱. دانش جغرافیا، دانشی با گستردگی بسیار و موضوعات متنوع مورد علاقه‌ی مخاطبان است. به این سبب، جا دارد، برای درک بهتر جهانی که در آن زندگی می‌کنیم، کتاب‌های بیش‌تری، با موضوعاتی متنوع‌تری در اختیار علاقه‌مندان جوان قرار گیرد.

۲. در زمینه‌ی دانش‌افزایی دبیران، چه در قلمرو موضوعات جغرافیایی و چه در زمینه‌ی آموزش جغرافیا، کمبود شدید کتاب به چشم می‌خورد و لازم است با توجه به نیازهای حرفه‌ای دبیران، محققان و پژوهشگران یافته‌های علمی و تجربی خود را در زمینه‌ی آموزش جغرافیا به شکل کتاب‌های ارزشمندی نشر و مبادله کنند.

۳. بسیاری از کتاب‌های ارجاع شده به هیأت داوران درباره‌ی موضوعات عام جغرافیایی، به‌ویژه جغرافیای ریاضی بودند که هیأت داوران ضمن تأیید علاقه‌ی مخاطبان به این کتاب‌ها، توجه ناشران و مترجمان و مؤلفان گرامی را به سایر زمینه‌ها و موضوعات علمی جغرافیا نیز معطوف می‌دارد. به‌ویژه تأکید همه‌جانبه بر تألیف کتاب‌های جالب جغرافیایی درباره‌ی جغرافیای ناحیه‌ای ایران و تولید کتاب‌هایی درباره‌ی پدیده‌های جغرافیای جالب ایران دارد تا از این طریق، حس وطن‌دوستی در مخاطبان جوان دوره‌ی متوسطه تقویت شود.

۴. هیأت داوران حوزه‌ی جغرافیا، ضمن تشکر از مترجمان ارجمند در زمینه‌ی انتخاب و ترجمه و نشر کتاب‌های جغرافیایی و ارائه‌ی آن‌ها، امید دارد که تعداد کتاب‌های تألیفی نیز در حوزه‌ی جغرافیا به حد قابل توجهی برسد.

۵. هیأت داوران حوزه‌ی جغرافیا مراتب تأسف عمیق خود را از انتشار نیافتن کتاب‌های جغرافیایی با موضوعاتی همچون: مسائل جغرافیایی جهان امروز، محیط زیست و تحولات آن طی دهه‌های اخیر، نیاز به حفاظت از شرایط زیستی کره زمین و رساندن آن به حد مطلوب و آموزش شهروندی ابراز می‌دارد.

۶. با توجه به ارزش تصویرها، نمودارها و عکس‌های متنوع جغرافیایی و مدل‌ها در انتقال مؤثر مفاهیم جغرافیایی به مخاطبان جوان و نوجوان، هیأت داوران به دست‌اندرکاران کتاب‌های آموزش جغرافیایی توصیه می‌کند که از این موارد به‌طور متناسب برای ساماندهی و صفحه‌آرایی و انتقال مفاهیم و مطالب کتاب‌های آموزشی جغرافیایی استفاده کنند و علایق مخاطبان به مطالعه و یادگیری مؤثر مفاهیم و اطلاعات جغرافیایی بیفزایند.

۷. مهارت‌های جغرافیایی و سواد جغرافیایی در جهان کنونی در حال گسترش است. به این سبب، به مؤلفان، مترجمان و ناشران ارجمند توصیه می‌شود که انتشار کتاب‌هایی مرتبط با این سواد را نیز در قلمرو فعالیت‌های خود بگنجانند.

۸. چاپ و انتشار کتاب‌های آموزشی جغرافیایی باید متناسب با خواست‌ها، زبان، علایق و انتظارات جوانان صورت گیرد تا مورد توجه آنان واقع شود. ناشران، مترجمان و مؤلفان محترم باید با شناسایی این موارد و ملحوظ داشتن آن‌ها در کتاب‌های جغرافیایی، بر جذابیت و کارایی این کتاب‌ها بیفزایند تا مورد اقبال و استفاده‌ی مخاطبان خاص حوزه قرار گیرد. در صورت استقبال نشدن از کتاب‌های آموزش جغرافیایی، لازم است ناشران محترم در مرحله‌ی اول، به دنبال دلیل این امر از طریق بررسی موارد ذکر شده باشند.

۹. هیأت داوران کتاب‌های حوزه‌ی جغرافیا در سومین جشنواره‌ی کتاب‌های آموزشی رشد، با توجه و عنایت و اشراف نسبی به کتاب‌های جغرافیایی و موضوعات آن‌ها و نیز جامعه به چنین کتاب‌هایی، به کلیه‌ی دست‌اندرکاران نشر این گونه کتاب‌ها اعلام می‌دارد که: **اولاً** نشر این گونه کتاب‌ها جزو نیازهای ضروری جامعه است، **ثانیاً** جای بسیاری از این گونه کتاب‌ها خالی است و **ثالثاً** ناشران و سرمایه‌گذاران محترم می‌توانند با خیال راحت و ضمن برخورداری از لذت معنوی نشر کتاب‌های

جغرافیایی، از برگشت سرمایه خود در این زمینه مطمئن شوند؛ زیرا هم علاقه و هم نیاز به این کتاب‌ها در جامعه در سطح بالایی قرار دارد.

۱۰. هیأت داوران کتاب‌های جغرافیایی حوزه‌ی جغرافیا از کلیه‌ی دست‌اندرکاران تولید و نشر این کتاب‌ها می‌خواهد در جریان فعالیت‌های خویش، دبیران و معلمان ارجمند جغرافیا را از کتاب‌های مرتبط بی‌بهره نگذارند و همواره در پی افزایش دانش و مهارت و کارایی آموزشی معلمان و دبیران جغرافیا از طریق نشر کتاب‌های جغرافیایی مورد نیاز باشند.

حوزه‌ی آموزش شیمی

سومین جشنواره‌ی کتاب‌های آموزشی رشد و در واقع، نخستین جشنواره‌ی کتاب‌های آموزشی دوره‌ی متوسطه را در حالی پشت سر می‌گذاریم که امیدوارتر از گذشته، به پشتیبانی بیش‌تر و فراگیرتر آموزش شیمی در کشور چشم انتظار دوخته‌ایم. اگرچه بررسی بیش از یکصد کتاب رسیده به دبیرخانه‌ی جشنواره نشان داد که در عرصه‌ی آموزش شیمی کارهای بسیاری انجام شده، توجه بیش از اندازه به موضوع آزمون سراسری، از گستردگی و گوناگونی محتواهای تولید شده به شدت کاسته، و فقر ناشی از کمبود کتاب‌های علمی مناسب برای دانش‌آموزان دوره‌ی متوسطه بیش از پیش نمایان شده است.

با وجود اهمیت شایان توجه دانش شیمی در ایران، شمار اندک کتاب‌های منتشر شده برای گسترش آشنایی دانش‌آموزان با مفاهیم پایه‌ای و کاربردی شیمی و زمینه‌سازی برای تقویت مهارت‌های یادگیری در آن‌ها از بی‌یاور بودن آموزش شیمی در کشور حکایت دارد. در بیش‌تر کتاب‌های شیمی، چهره‌ای نازیبا و سرشار از مفاهیم انتزاعی از شیمی به نمایش گذاشته شده و بدون ایجاد هیچ جاذبه و انگیزه‌ای، تنها به انتقال یک‌سویه‌ی مطالب علمی محض اکتفا شده است. نارسایی‌های کتاب‌های یاد شده در موارد زیر محسوس‌ترند:

توجه اغراق‌آمیز به مسئله‌ی آزمون سراسری، بی‌توجهی به نیازهای علمی حال و آینده‌ی دانش‌آموزان در مقام شهروندان جامعه، توجه بسیار ناچیز به جنبه‌های عملی و آزمایشگاهی در آموزش شیمی، بی‌توجهی به طرح آخرین دستاوردهای علمی - کاربردی شیمی و بازتاب آن برای دانش‌آموزان دوره‌ی متوسطه.

اگرچه کتاب‌های ارزشمندی نیز در میان کتاب‌های رسیده به دبیرخانه‌ی جشنواره وجود داشت که نتیجه‌ی تلاش شایسته‌ی شمار زیادی از علاقه‌مندان به آموزش شیمی در کشور است، کمیته‌ی داوران ضمن ارج نهادن به تلاش این عزیزان، فرآورده‌ی این تلاش‌ها را ناکافی می‌داند و امیدوار است با حمایت مسئولان وزارت آموزش و پرورش، زمینه‌ی مساعدتری برای رشد و شکوفایی بیش‌تر این نویسندگان محترم فراهم آید و از طریق جلب و تشویق دانش‌آموختگان جوان دانشگاه‌ها، این راه پرره‌تر از پیش گردد.

امید است که در جشنواره‌ی بعد، شاهد بهبود کمی و کیفی کتاب‌های منتشر شده و انطباق بیش‌تر محتوای آن‌ها با هدف‌های نظام آموزشی کشور باشیم.

حوزه‌ی آموزش زبان عربی

زبان عربی برای ما ایرانیان، جایگاه و منزلت خاصی دارد؛ زیرا از همان سال‌های آغازین ورود اسلام به ایران، با عشق و دلدادگی، زبان عربی را زبان خویش تلقی کردیم و از هیچ کوششی در راه توسعه و رشد و ارتقای آن دریغ نورزیده‌ایم. سیبویه شیرازی، زمخسری خوارزمی، عبدالقاهر جرجانی، تفتازانی قوچانی و ده‌ها و صدها ادیب دانشمندی که از چهره‌های درخشان فرهنگ و ادب عربی به‌شمار می‌روند، برای خدمت به زبان الهی «قرآن» وارد میدان شدند و دقایق و ظرایف موجود در این زبان را در مقابل انظار صاحبان ذوق و فکر و قلم نهادند و توانایی‌ها و ظرایف موجود در این زبان را هرچه بیش‌تر و بیش‌تر عیان کردند.

اکنون نیز نگاه به این زبان، نگاه به یک زبان بیگانه نیست. زبان عربی، زبان فرهنگ و دین و آیین ماست و تمام تلاش‌هایی که برای تعلیم و تعلم این زبان صورت می‌گیرد، در جهت بالندگی و رشد فرهنگ و آیینی است که از آن ماست. اگر دغدغه‌های هویت‌یابی آزارمان می‌دهد، اگر برای فردای میهن و مرز و بوم خود اهمیت قائلیم، اگر به استقلال فکری خویش پایبندیم و از تقلید و دنباله‌روی صیرف و به‌دور از تعقل، نگران و بیزار، باید برای نمادهای فرهنگی خود ارزش قائل باشیم و این ارزش‌گذاری را در عمل و فعل نمایان کنیم.

زبان قرآن یکی از نمادهای فرهنگی ما ایرانیان است. وظیفه‌ی ما یادگیری این زبان و تلاش در جهت استفاده‌ی مستقیم از عبارات و متونی است که به این زبان نازل شده و نگارش یافته است. در کشور ما، به دلایل گوناگون، زبان عربی متناسب با رشد و ترقی روش‌های آموزش، پیشرفت نکرده است. نگاه آموزشی به این زبان در یک چارچوب یک‌سویه و تک‌بعدی صورت می‌گیرد و نگاه معلمان و متعلمان نسبت به آن به گونه‌ای است که گویی تنها یک راه برای یادگیری این زبان وجود دارد و آن، همان آموزش و علم قواعد، آن هم به شکل سنتی و آمیخته با مسائل و نکات غیرکاربردی است.

برای ایجاد تغییرات اساسی در نحوه‌ی نگارش مخاطبان نسبت به زبان قرآن، باید چاره‌اندیشی کرد. ما دست نیاز خود را به سوی همه‌ی نویسندگان و اصحاب قلم دراز می‌کنیم و از آنان برای رفع این نقیصه مدد می‌جوییم. ناشران نیز در این راه، بازوان پرتوان اصحاب قلمند.

مهم‌ترین عرصه‌هایی که می‌توان، برای آموزش زبان عربی محصولات فرهنگی ارزشمندی تولید کرد، مخاطبان را برانگیخت و نیاز فرهنگی آنان را تأمین کرد، عبارتند از:

۱. کتاب‌های فرهنگ لغت در سطوح متفاوت،

۲. آموزش ترجمه‌ی متون از عربی به فارسی،

۳. آموزش قواعد کاربردی به سبک جدید،

۴. متن خوانی،

۵. کتاب‌های کار و تمرین دانش‌آموز،

۶. کتاب‌های سنجش و ارزشیابی مطابق با اصول استاندارد،

۷. کتاب‌های آموزش مکالمه و گفت‌وگو در سطوح گوناگون،

۸. کتاب‌های تکمیلی در جهت عمق بخشیدن به مهارت‌های آموزشی،

۹. کتاب‌های دانش‌افزایی و روشی برای معلمان،

۱۰. تهیه نوارهای کاست و ویدیویی و لوح فشرده برای آموزش زبان عربی در سطوح گوناگون.

رویکردی که در تمام این مقوله‌ها باید بدان توجه کرد، بهره‌گیری از روش‌های جدید، جذابیت در محتوا و تسهیل در آموزش است. با چنین نگرشی می‌توان به مفید بودن محصولات فرهنگی منتشر شده امید داشت و بدیهی است که این نوع محصولات فرهنگی، مورد حمایت وزارت آموزش و پرورش و دفاتر ذی‌ربط قرار خواهد گرفت.

اما نحوه‌ی بررسی کتاب‌های این دوره‌ی جشنواره:

از مجموع ۵۵ جلد کتابی که ناشران برای جشنواره ارسال داشتند، ۱۸ جلد به مرحله‌ی دوم راه پیدا کرد. ملاک راهیابی به مرحله‌ی دوم، داشتن حداقل امتیاز «فایده‌بخشی» به مخاطب بود. کتاب‌هایی که در آن‌ها به ترجمه و حل سؤالات کتاب‌های درسی مبادرت ورزیده بودند یا مربوط به توضیح و تشریح کتاب‌های سال‌های قبل بودند، در مرحله‌ی اول کنار گذاشته شدند.

در حوزه‌ی درس عربی ۸ نوع کتاب یا رشته پیش‌بینی شد و کتاب‌ها در این ۸ حوزه بررسی گردیدند. این حوزه‌ها عبارتند از:

۱. کتاب‌های تکمیلی در جهت دانش‌افزایی دانش‌آموزان؛

۲. کتاب دانش‌افزایی، مهارتی، روشی برای معلمان؛

۳. کتاب‌های کار و تمرین دانش‌آموز؛

۴. فرهنگ لغات؛

۵. کتاب آموزش قواعد زبان عربی با شیوه‌ی نو؛

۶. کتاب آموزش ترجمه و تعریب؛

۷. کتاب سنجش و ارزشیابی تحصیلی؛

۸. کتاب آموزش مکالمه و گفت‌وگو.

متأسفانه در میان کتاب‌هایی که برای داوری به جشنواره ارسال شده بود، ردپایی از بسیاری موضوعات مفید یافت نشد. دریغ از کتابی در مورد ترجمه، مکالمه، متن‌خوانی و... اغلب کتاب‌های ارسال شده در زمینه‌ی تست و تشریح و تبیین کتاب‌های درسی بودند. امیدواریم در سال‌های آتی، این کمبود رفع شود و به همت والای صاحبان ذوق و فکر و اندیشه و مساعدت ناشران متعهد و دلسوز، به این نیاز فرهنگی پاسخ مثبت داده شود. در پایان، داوران تصمیم گرفتند در قسمت کتاب‌های لغت یک کتاب را در حکم کتاب برگزیده و یک کتاب را برای تقدیر معرفی کنند. در قسمت «قواعد» نیز تنها یک کتاب برگزیده شد و برای «کتاب دانش‌افزایی و روش معلمان» نیز یک کتاب جهت تقدیر انتخاب شد.

حوزه‌ی آموزش فیزیک

رشد سریع علم و فناوری در قرن بیست و یکم، شتاب و سرعت بیش‌تری گرفته است و طبق تخمین‌های به‌عمل آمده، در چند سال آینده نیمه عمر حجم اطلاعات علمی بشر در حدود چند ماه خواهد بود. به تبع این تحولات، شیوه‌های زندگی نیز به سرعت در حال تغییر است و به این سبب، نیازهای فردای دانش‌آموزان مجهول شده و شیوه‌های آموزشی نیز تغییر چشمگیری کرده است. در شیوه‌های جدید آموزش، تلاش زیادی به عمل می‌آید تا دانش‌آموزان «چگونگی آموختن» را بیاموزند و مهارت‌های برخورد با مسائل جدید و طی مراحل را که به حل این مسائل منجر می‌شود، فراگیرند.

عصر حاضر، که عصر «فناوری اطلاعات و ارتباطات» نام دارد، نقش سنتی معلم و دانش‌آموز را به کلی دگرگون کرده است. امروزه دانش‌آموزان در یک وادی برهوتی به دنبال برکه‌ای از دانش نمی‌گردند؛ بلکه در اقیانوسی از اطلاعات غوطه‌ورند و معلم دیگر منبع اطلاعات آن برکه‌ی آب در بیابان محسوب نمی‌شود. او نیز مسافری است که باید به دانش‌آموزان کمک کند تا اطلاعات را درجه‌بندی کنند و از آن‌ها معنا بسازند. نقش جدید معلم، رهبر و تسهیل‌کننده‌ی امر آموزش و نقش جدید دانش‌آموز جست‌وجوگری، سازندگی، پدیدآوردن، آثار، ابتکار، خلاقیت، تصمیم‌گیری، پژوهندگی و به‌طور کلی احساس مسئولیت در مورد فعالیت‌های یادگیری خودش است. از این‌رو، باید آگاهی بیش‌تری در اختیار معلمان و دانش‌آموزان قرار گیرد و مطالب کاربردی لازم درباره‌ی دانش، فنون و ابزارهای جدید آموزشی در اختیار آن‌ها گذاشته شود. در این زمینه، کتاب‌های درسی، کار، راهنما و... که قسمت‌هایی از بسته‌ی آموزشی محسوب می‌شوند، باید به شیوه‌های فعال تألیف شوند و به دانش‌آموزان در تولید مفاهیم و به دبیران در نقش جدید «ایجاد مسئله و راهنمایی دانش‌آموز برای رسیدن به حل مسئله» کمک کنند.

در سال‌های اخیر، در زمینه‌ی تولید کتاب‌های درسی فیزیک دوره‌ی دبیرستان تحولات چشمگیری صورت گرفته است و این کتاب‌ها براساس ایجاد سؤال و فعالیت‌های دانش‌آموزان طراحی و تولید شده‌اند. در حوزه‌ی کتاب‌های کمک‌درسی، شیوه‌ها بیش‌تر از روش‌های سنتی تبعیت می‌کنند و کم‌تر در آن‌ها نوآوری و توجه به تحولات دیده می‌شود. در حوزه‌ی درسی فیزیک، بالغ بر ۱۳۰ عنوان کتاب برای شرکت در جشنواره مورد بررسی قرار گرفتند که در مرحله‌ی اول داوری، حدود ۶۵ کتاب حذف شدند. کتاب‌هایی که به مرحله‌ی دوم راه یافتند، به ۶ گروه تقسیم شدند:

۱. کتاب‌های کار و راهنمای مطالعه‌ی دانش‌آموزان؛
۲. کتاب‌های موضوعی برای دانش‌افزایی معلمان و دانش‌آموزان؛
۳. کتاب‌های سنجش و ارزشیابی پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان (آزمون سراسری)؛
۴. کتاب‌های گسترش سواد علمی و مهارت‌های فکری؛
۵. کتاب‌های پرورش فکری و مهارت یادگیری در زمینه‌ی آموزش به روش فعال؛
۶. کتاب‌های تمرین و آزمون‌های پیشرفته.

بیش‌ترین کتاب‌های رسیده به جشنواره در حوزه‌ی آموزش فیزیک، به بخش کتاب‌های تکمیلی و دانش‌افزایی دانش‌آموزان و تمرین و تست مربوط می‌شوند و کتاب‌های مربوط به آموزش معلمان در زمینه‌های گوناگون دانش و نقش معلم در آموزش

دیده نمی‌شوند. تعداد کتاب‌های کار و فعالیت، در جهت ایجاد انگیزه، تعمیق آموخته‌ها، تقویت و تثبیت آموخته‌های متناسب با هدف‌های برنامه‌ی درسی نیز انگشت‌شمارند.

به‌طور کلی، لازم است مؤلفان کتاب‌های کمک‌آموزشی در تألیفات جدید خود به نکته‌های زیر توجه کنند:

۱. به مسائل روزمره‌ی زندگی دانش‌آموزان و نیازهای آنان بیندیشند و محتوای کتاب‌ها را به گونه‌ای تنظیم کنند که ارتباط آن با زندگی و کاربرد دانش در حل مسائل زندگی منظور شود.
۲. شیوه‌های فعال آموزش را مدنظر قرار دهند و در جهت پرورش فکر، خلاقیت، ابتکار و... گام بردارند و پرورش مهارت یادگیری (مشاهده، پیش‌بینی، جمع‌آوری اطلاعات، طراحی تحقیق و...) را مورد توجه قرار دهند.
۳. آموزش فیزیک را برای دانش‌آموزان جذاب، کاربردی و همواره با ایجاد مسئله ارائه دهند و به ارتباط فیزیک با اجتماع و مشاغل توجه ویژه کنند.
۴. به تصویرها، طرح‌های انگیزاننده و آسان یادگیری توجه لازم را مبذول دارند.
۵. کتاب‌هایی در زمینه‌ی دانش‌افزایی و روش‌های آموزش و نقش معلم در آموزش فیزیک تألیف کنند.
۶. به محتوای علمی و کیفیت سازماندهی آن و نوآوری در ارائه‌ی محتوا توجه کنند.
۷. کمبود کتاب‌های معلومات عمومی و گسترش سواد علمی و کتاب‌هایی به زبان ساده و قابل فهم محسوس است. بنابراین، شایسته است در رشته‌های گوناگون فیزیک، کتاب‌هایی تألیف یا ترجمه شوند تا اشتیاق دانش‌آموزان را برانگیزند.
۸. کمبود کتاب‌های کار و فعالیت‌های یادگیری، که با ایجاد انگیزه، تعمیق آموخته‌ها، ارتباط و کاربرد آموخته‌ها با زندگی، پرورش مهارت و نگرش‌ها و... همراه باشند، کاملاً ملموس است.

حوزه‌ی آموزش علوم اجتماعی

دوره‌ی نوجوانی و جوانی با ویژگی‌هایی چون داشتن روحیه استقلال‌خواهی و تفکر و تصمیم مستقل، مسئولیت‌پذیری، برقراری ارتباط صحیح و گسترده با دیگران، آینده‌نگری و بازان‌دیشی در مسائل اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی، از سایر دوره‌ها متمایز می‌شود.

نوجوان و جوان برای دستیابی به این ویژگی‌ها و ورود به دنیای بزرگ‌ترها نیازمند کسب مهارت‌های لازم برای زندگی اجتماعی است. او نیاز دارد که بداند کیست؟ چگونه بشناسد؟ چگونه انتخاب کند؟ چگونه عمل کند؟ و نیازمند علمی است که وی را به اندیشیدن، پژوهیدن و مطالعه‌ی زندگی اجتماعی به گونه‌ای دقیق و نظام‌یافته تشویق کند؛ علمی که به او کمک کند به موضوعات و مسائل اجتماعی پیرامون خود از دریچه‌ی جدیدی بنگرد و به او شناخت بهتری از جامعه بدهد. شاید علوم اجتماعی، و از جمله جامعه‌شناسی، بیش‌ترین توان بالقوه را برای این کار داشته باشند؛ از این‌رو، تربیت انسان‌هایی مؤمن و معتقد به ارزش‌ها و باورهای فرهنگی دینی و ملی و شهروندانی شایسته و آگاه از موضوعات و مسائل اجتماعی و برخوردار از روحیه‌ی پژوهشگری و خلاقیت و نقادی و دارای توانمندی‌های لازم برای تحلیل موضوعات و مسائل اجتماعی و کاربرد آن‌ها در زندگی شخصی و اجتماعی باشند، از جمله هدف‌های آموزش علوم اجتماعی است.

در میان کتاب‌های رسیده به جشنواره، حوزه‌ی علوم اجتماعی سهم بسیار اندکی داشت و از این تعداد، کتاب‌های مناسب بسیار ناچیز بودند.

بیش‌ترین کتاب‌های این حوزه مربوط به بخش سنجش و ارزشیابی پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان بود که متأسفانه در مرحله‌ی اول بررسی، این کتاب‌ها فاقد ملاک‌های لازم برای ورود به مراحل بعد شناخته شدند. بیش‌تر این کتاب‌ها حتی جذابیت‌های لازم را هم نداشتند و به سؤالات تکراری، خسته‌کننده و صرفاً مبتنی بر حافظه بسنده کرده بودند. پس از این کتاب‌ها، کتاب‌های دانش‌افزایی بیش‌ترین تعداد را داشتند که برخی از آن‌ها به مراحل بعد راه یافتند. این نوع کتاب‌ها نیز بیش‌تر در حوزه‌ی ترجمه بودند و صرفاً با تکیه بر انتقال صرف اطلاعات، فرصتی برای پرورش مهارت‌های فرایند تفکر در فراگیرندگان ایجاد نمی‌کردند.

به‌طور کلی، کتاب‌های حوزه‌ی علوم اجتماعی باید:

۱. با هدف‌های برنامه‌ی درسی علوم اجتماعی (در سه حیطه‌ی شناختی، نگرشی و مهارتی) هماهنگی داشته باشد. به این سبب، ناشران و مؤلفان کتاب‌ها در این حوزه باید از محتوای برنامه‌ی درسی و نیز از تحولات این برنامه‌ها آگاه باشند. ناآگاهی از تحولات برنامه یا راهنماهای جدید برنامه‌های درسی موجب می‌شود، کتاب‌های تألیفی در مسیر برنامه‌ها قرار نگیرند و سرمایه‌گذاری‌ها نتیجه‌ی مطلوبی ندهند.

۲. پرورش خلاقانه‌ی دانش علمی را هدف بدانند و ضمن ارائه‌ی راهکارهایی برای پیوند تدریس علوم اجتماعی با مسائل روزمره‌ی زندگی، کاربرد این علوم را در حل مسائل اجتماعی مورد توجه قرار دهند.

۳. کتاب‌های کمک‌درسی در این حوزه اغلب شبیه هم هستند و بر حیطة‌ی شناختی، آن هم در سطح دانش و مبتنی بر حافظه‌ی صرف، متمرکز شده‌اند که این خود مانعی برای تحقق هدف‌های آموزشی در سطوح بالای شناخت و به‌خصوص در حیطة‌های دیگر به شمار می‌رود. به این سبب، تدوین این نوع کتاب‌ها هدر دادن ثروت ملی و نیروی انسانی است.

۴. کتاب‌های کار و فعالیت باید به توسعه و بسط یادگیری، تعمیق آموخته‌ها، استحکام و استمرار فرایند یادگیری منجر شوند و با ایجاد انگیزه و برخورداری از وجود مؤلفه‌هایی چون خلاقیت، رویارویی مخاطبان با موقعیت‌های پرسش‌برانگیز و پرورش مهارت‌های اجتماعی، فرایند تفکر را در یادگیری مورد توجه قرار دهند.

۵. کتاب‌های کار و فعالیت باید فرصت‌هایی برای تلفیق علم با زندگی پدید آورند و آمادگی‌های لازم را برای زندگی اجتماعی و شغلی آینده و برخورد مناسب با مسائل آن فراهم سازند.

۶. آموزش و تربیت اجتماعی باید با زندگی فراگیرندگان عجین شود. محتوای علمی نباید خشک و بی‌ارتباط با زندگی آنان مطرح شود.

۷. در فعالیت‌های پیش‌بینی شده در کتاب‌های کمک‌درسی، به فعالیت‌های فردی و گروهی و ایجاد زمینه‌های تحقیق و پژوهش توجه شود.

۸. ترجمه‌ی آثار خوب و ارائه‌ی آن‌ها به شرط رعایت مسائل فرهنگی و توجه به بومی‌سازی پسندیده است، اما می‌توان از این آثار در حکم منابعی برای تألیف جدید استفاده کرد تا کاربرد مناسب‌تری در برنامه‌های آموزشی داشته باشند.

۹. یکی از ابزارها و عوامل ارتقای آموزش، کتاب‌های ویژه‌ی دبیران هستند که دانش آن‌ها را روزآمد می‌کند، مهارت‌های جدید تدریس و شیوه‌های ارزشیابی متناسب با روش‌های فعال تدریس را به آن‌ها آموزش می‌دهد و با طراحی ابزارهای متنوع ارزشیابی، از جمله انواع سیاهه‌ی فعالیت ارزشیابی مستمر از آموخته‌ها و مهارت‌ها و نگرش‌های دانش‌آموزان را متحقق می‌سازد. متأسفانه در این زمینه کار چندانی نشده و لازم است این بخش نیز مورد توجه مؤلفان و ناشران قرار گیرد.

گروه داوری وظیفه‌ی خود می‌داند که از همه‌ی ناشران و مؤلفانی که در حوزه‌ی علوم اجتماعی و آموزش‌های شهروندانی تلاش می‌کنند، قدردانی کند.

حوزه‌ی آموزش منطق و فلسفه

۱. بررسی تاریخ اندیشه‌های فلسفی و منطقی در اسلام و ایران، بیانگر آن است که گرچه این اندیشه‌ها از نحله‌های فکری پیش از خود بهره گرفته‌اند، در دامن تعالیم عمیق و گسترده اسلامی، پرورش و غنا یافته و به شکوه و اوج ستودنی خود رسیده‌اند.

این میراث غنی عقلی، در دوره‌های بعد، به شکل جریان‌های فکری «فلسفه‌ی مشاء»، «فلسفه‌ی اشراق» و «حکمت متعالیه» بروز کرد و از نسلی به نسل دیگر و از قرنی به قرن دیگر ادامه یافت. اما متأسفانه نسل جوان امروز، به سبب کم‌کاری‌های فرهنگی و آموزشی، در شناخت این میراث گرانبها و ماندگار ضعیف و ناتوان است.

۲. یکی از هدف‌های متعالی آموزش و پرورش، «تقویت جنبه‌های رشد منطقی، عقلی و شناختی دانش‌آموزان» است تا از این رهگذر، مهارت‌هایی مانند خلاقیت، افکار انتزاعی، پرسش‌های عقلانی - منطقی و روش حل مسئله را برای رویارویی با معضلات زندگی خود بیاموزند.

واقعیت این است که در اشاعه‌ی این موضوع، در ساختار کلی کتاب‌های درسی در دوره‌های متفاوت تحصیلی، کاستی‌هایی دیده می‌شود. به این سبب، برنامه‌ریزان و نویسندگان کتاب‌های درسی را به تأمل و تفکر جدی‌تر فرامی‌خوانیم.

این حساسیت، در حوزه‌ی کتاب‌های درسی فلسفه و منطق، بیش از سایر درس‌هاست. بدیهی است در فرایند تولید «برنامه‌ی درسی»، در نخستین گام، مؤلفه‌ی کتاب‌های درسی مطرح است و مبدأ و منبع اولیه هرگونه برنامه‌ریزی و اقدام برای تولید مواد آموزشی و کمک‌آموزشی به‌شمار می‌رود.

بنابراین در تألیف و چاپ کتاب‌های درسی، رعایت معیارهای کیفی تولید کتاب، به‌ویژه در مرحله‌ی «تولید فرهنگی» (صحت و مستند بودن علمی اطلاعات متن، زبان و بیان روان و سالم، تناسب متن با نیازهای مخاطب، ساختار محکم و استفاده از روش‌های علمی روزآمد، توجه به خلاقیت و فعالیت ذهنی مخاطب ...) لازم و حیاتی است.

۳. هیأت داوران عقیده دارند که تعداد محدود کتاب‌های رسیده به جشنواره در حوزه‌ی فلسفه و منطق، خود گواه کم‌توجهی عناصر فرهنگی و آموزشی کشور به این مقوله است. در این زمینه، موارد زیر قابل تأملند:

الف) بیش‌تر آثار تألیفی به شکل کتاب‌های تست و اصطلاحاً «کنکوری» و یا در نهایت، رونویسی و تلخیص متون کتاب‌های درسی است. این آثار فاقد رویکرد پژوهشی و جنبه‌های غنی آموزشی و یادگیری است و شیوه‌ی فعال یادگیری و خلاقیت ذهنی در آن‌ها به کار گرفته نشده است.

ب) تمام آثاری که به «مرحله‌ی دوم» داوری رسیده‌اند، «ترجمه»‌اند. بنابراین، لازم است پدیدآورندگان و ناشران ایرانی توجه بیش‌تری به این حوزه‌ی آموزشی داشته باشند.

پ) با توجه به پیشینه‌ی غنی میراث عقلی اسلام و ایران و روحیه‌ی جست‌وجوگری نسل جوان معاصر، شایسته است ناشران و نویسندگان با رعایت مقتضیات و نیازهای امروز، بهره‌مندی از اندیشه‌های خلاق و بکر، رعایت اصول روان‌شناختی و

زیبایی‌شناختی قواعد فنی و هنری تولید کتاب و الگوهای پیشرفته‌ی برنامه‌ی درسی، در مسیر تولید کتاب‌های آموزشی و کمک‌آموزشی مفید و جذاب در حوزه‌ی فلسفه و منطق گام بردارند.

ت) سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی موظف است در گام نخست، «برنامه‌ی درسی بدون فلسفه و منطق» را، که شامل نیازهای آموزش و پرورش و استانداردهای تولید کتاب‌های کمک‌آموزشی مرتبط با این برنامه‌ی درسی است، اعلام کند.

ث) آثار برگزیده و «تقدیری» در این حوزه، با وجود کسب امتیازهای نسبتاً خوب از نظر معیارهای داوری، از نظر «پشتیبانی از برنامه‌ی درسی و ارتباط با موضوعات کتاب درسی» در حد متوسط هستند.

حوزه‌ی آموزش زبان و ادبیات فارسی

در نظام آموزشی ایران، برنامه‌ی درسی زبان و ادبیات فارسی، جایگاهی ارزشمند دارد؛ زیرا زبان فارسی از یک‌سو حافظ میراث فرهنگی و از دیگرسو، بهترین و مناسب‌ترین ابزار انتقال فرهنگ و معارف دینی و ملی ماست. بنابراین، جامعه‌ی فرهنگی ایران رسالت سنگینی بر دوش دارد تا نسل جوان امروز را به درستی به منزلگاه برساند. از جمله پایگاه‌های سهیم در این زمینه، کتاب‌های آموزشی هستند که می‌توانند، نقشی سازنده یا مخرب داشته باشند.

امسال جشنواره کتاب‌های آموزشی در حالی به فعالیت خود ادامه داد که در مقایسه با سال‌های قبل، بر آمار کمی و کیفی این‌گونه کتاب‌ها در جامعه نشر افزوده شده است. در حوزه‌ی زبان و ادبیات فارسی نیز کماکان به دلیل گستردگی و وسعت دامنه‌ی آن، کتاب‌های متنوعی روانه‌ی بازار گردیده‌اند. یکی از آرزوهای دیرینه‌ی دست‌اندرکاران تألیف، چاپ و توزیع کتاب، این بوده است که کتاب‌های آموزشی، در حد امکان و در کنار کتاب‌های درسی در یک جهت گام بردارند. طیف وسیع کتاب‌های آموزشی از یک‌سو امیدوارکننده و از سوی دیگر نگران‌کننده است. امیدوارکننده است، زیرا امر تولید کتاب آموزشی برای دانش‌آموزان و معلمان به فرهنگی بارور و باورمند تبدیل شده است؛ به نحوی که جامعه‌ی دانش‌آموزی در انتخاب کتاب موردنظر خود آزادی و اختیار عمل دارد. اما نگران‌کننده است، زیرا اگر در ساختار و چارچوب تألیفی این کتاب‌ها کوچک‌ترین نقص و نارسایی به چشم بخورد، دانش‌آموز و معلم را بی‌اعتماد خواهد ساخت.

نیم‌نگاهی به کتاب‌های ارسالی به جشنواره و به‌طور کلی بازار نشر، نشان می‌دهد که این بخش از جامعه‌ی فرهنگی ما هنوز در آغاز راه است. هنوز تعریف یا ضابطه‌ی معینی برای کتاب آموزشی تدوین نشده و اگر هم شده است، مؤلفان یا ناشران به خوبی آن‌ها را به کار نمی‌گرفتند. وضع موجود بازار حاکی از آن است که هر تولیدکننده‌ای در ظاهر به فکر دانش‌آموز و در حقیقت، به فکر جبران سرمایه است. وقتی کتاب‌ها را ورق می‌زنیم، می‌بینیم هر مؤلفی از ظن خود به تفسیر و توضیح مشکلات آموزشی پرداخته است. گاهی این تفاوت تفاسیر چندان مشهود و واضح است که دانش‌آموز مجبور می‌شود، به منبع سومی مراجعه کند. آیا وقت آن نرسیده است که جامعه‌ی نشر کتاب‌های آموزشی براساس اصول و ضوابط مدونی به تولید پردازد؟ آیا بهتر نیست کتاب‌های آموزشی، قبل از چاپ، به رؤیت و تأیید کمیته‌هایی منتخب از سوی ناشران و وزارت آموزش و پرورش برسد؟

به نظر می‌رسد لازم است که در آینده‌ای نه چندان دور، این جشنواره به نهادی تبدیل شود که با حضور نمایندگان ناشران به این اوضاع نابسامان و آشفته خاتمه دهد و جریان تولید و توزیع را به گونه‌ای زلال و شفاف سازد که تفاوت کتاب‌ها، تنها در قطع و اندازه باشد، نه در محتوا. در این صورت می‌توان تصور کرد که دانش‌آموز سردرگم نخواهد شد و می‌تواند به دلخواه، کتاب موردنظر خود را از ناشر مورد علاقه‌اش تهیه کند.

نکته‌ی دیگر در حوزه‌ی کتاب‌های آموزشی زبان و ادبیات فارسی این است که بسیاری از کتاب‌های مربوط به دانش‌افزایی معلمان و دانش‌آموزان، بدون توجه به ضرورت‌ها و نیازها تدوین و روانه‌ی بازار شده‌اند و همین امر موجب گردیده است که این‌گونه کتاب‌ها، مدت‌ها در پیشخوان کتابفروشی‌ها خاک بخورد. اگر قرار باشد کتابی با برچسب آموزشی یا کمک‌آموزشی

چاپ شود، باید از کیفیتی برخوردار باشد که دانش‌آموز احساس کند در صورت خواندن آن معلومات و دیدگاهش نسبت به آن موضوع گسترش و تعمیق خواهد یافت؛ اما عملاً چنین نیست. دانش‌آموز اگر بخواهد مثلاً درباره‌ی غزلیات **حافظ** بیش‌تر بداند، با مراجعه به بازار در مقابل کتاب‌هایی قرار می‌گیرد که یا دانشگاهی است یا پاسخگوی سن و نیاز او نیست. اگر قرار است ناشر کتابی غیر از کتاب درسی و آموزشی چاپ کند، آیا بهتر نیست که به کتاب درسی نیز عنایتی داشته باشد؟

از سوی دیگر، برآورد آماری کتاب‌های موجود نشان می‌دهد که کتاب‌های تست و توضیح مفاهیم بیش از کتاب‌های کار و تمرین است. صرف‌نظر از نیاز کاذب بازار، گویی معلم و دانش‌آموز علاقه‌ای به دانستن بیش‌تر ندارند. کتاب کار، یک کتاب غیردرسی نیست، بلکه زمینه‌ای برای فعالیت بیش‌تر خود دانش‌آموز است. اما همچنان در پخته‌خواری به‌سر می‌بریم و دلمان می‌خواهد همه‌چیز حاضر و آماده باشد تا در صورت نیاز، از آن استفاده کنیم. در صورتی که اگر قصد داریم حرکتی مطلوب و هدفمند داشته باشیم، باید به فکر این حوزه نیز باشیم.

در زمینه‌ی چاپ و انتشار کتاب‌های آموزشی و کمک‌آموزشی، محورهای زیر باید موردنظر دست‌اندرکاران قرار گیرد:

۱. توجه به برنامه‌ی درسی مصوب زبان و ادبیات فارسی وزارت آموزش و پرورش.

۲. توجه به ساختار و محتوای کتاب‌های زبان و ادبیات فارسی دوره‌ی متوسطه.

۳. توجه به نیازها و ضرورت‌های آموزشی در مدرسه و در آزمون سراسری.

۴. توجه به تمام ابعاد زبانی و ادبی در کتاب‌ها.

۵. توجه به آموزشی بودن سؤال‌های چهارگزینه‌ای در کتاب‌های تست.

۶. طرح تمرین‌ها و فعالیت‌های خودآموز، لابه‌لای درس‌ها.

۷. توجه به تولید کتاب‌های کار و تمرین به منظور ایجاد علاقه و مهارت در دانش‌آموزان.

سخن آخر این که برگزاری چنین جشنواره‌هایی برای جامعه‌ی نشر، معلمان و دانش‌آموزان بسیار نویدبخش است. هدف، صرفاً انتخاب و تقدیر از چند اثر نیست، بلکه اگر مسئولان جشنواره و ناشران بیش از این به هم نزدیک شوند، می‌توان امید داشت که در جشنواره‌های آتی شاهد حضور پربرابر و کیفی کتاب‌های آموزشی باشیم.

حوزه‌ی آموزش روان‌شناسی

آموزش و پرورش، در حکم گرانیگاه و نقطه‌ی عطف تحولات علمی و فرهنگی، همواره مورد نظر و توجه صاحب‌نظران و اندیشمندان بوده است. به طوری که آن را بستر تحولات و تغییرات در آموزش و پرورش و محک و معیار آرا و نظریه‌ها قرار داده‌اند. در این میان، روان‌شناسی اهمیت ویژه‌ای دارد و می‌توان به درستی تغییر بنیادی برنامه‌های درسی را تابعی از رویکردهای روان‌شناختی قلمداد کرد؛ رویکردی که نسبت معینی را با برنامه‌ی درسی در کل و هر یک از مؤلفه‌های آن نظیر شاگرد، معلم، روش تدریس، کتاب درسی، انگیزش، هوش، شخصیت، سلامت روانی و مدیریت کلاس در نظر می‌گیرد و چارچوب معینی را در هر یک از عرصه‌ها تعریف می‌کند.

نکته‌ی اساسی در علت‌شناسی بسیاری از اغتشاش‌ها و ناکامی‌ها در برنامه‌ریزی‌های درسی، غفلت از جایگاه و موقعیت ویژه‌ی نظریه‌های روان‌شناختی است. این امر نه تنها بر جریان تدوین کتاب‌های درسی اثر گذاشته است، در تألیف کتاب‌های کمک‌آموزشی، چه در سطح کمک به دانش‌آموز و چه در حد کمک به معلم یا غنی‌سازی محیط آموزشی نیز آثار خود را بروز داده است.

قرار دادن کتاب درسی روان‌شناسی در یک رشته و شاخه‌ی خاص و بی‌توجهی به جایگاه آن در رشته‌ها و شاخه‌های متفاوت درسی و توجه نداشتن به جایگاه آن در طول برنامه‌ی درسی و بسنده کردن به آن در حد یک سال تحصیلی، موجب شده است تصویر ناتمامی از آن پیش‌روی دانش‌آموزان، معلمان و برنامه‌ریزان قرار گیرد. متأسفانه این تصویر مغشوش و آشفته موجب شده است که شاهد اهتمام ناتمام و ناقصی در حوزه‌های کمک‌آموزشی باشیم. آشفته‌گی موجود در بازار کتاب چنان آشکار و نابسامان است که تولید کتاب در دو دامنه‌ی افراطی تولید کتاب‌های تخصصی دانشگاهی و کتاب‌های عامیانه و بازاری در نوسان است.

کسانی که برای غنی‌سازی محیط آموزش به کتاب‌های روان‌شناسی نیازمندند، با این فقر به خوبی آشنا هستند. کم‌تر می‌توان یک کتاب کمک‌آموزشی یافت که بتوان به مدد آن، دانش‌آموزان، معلمان و برنامه‌ریزان را در بالا بردن انگیزه، ایجاد چالش‌های فکری، افزایش بهره‌وری آموزشی، ایجاد مهارت‌های یادگیری، کنترل کلاس درس، ایجاد و افزایش خلاقیت، غنی‌سازی علمی و آموزشی، آموزش راهکارهای یادگیری و نظایر آن کمک کرد.

صرف‌نظر از چند عنوان کتاب که برحسب سلیقه و ذوق بعضی از مترجمان و مؤلفان و در حد چند ناشر خصوصی تولید شده‌اند، انتشار کتاب‌های کمک‌آموزشی با فقر جدی تألیف در این زمینه روبه‌روست. علاوه بر آن، این کتاب‌ها بیش‌تر از نوع برگردان و ترجمه‌ی آزادی هستند که از راهکار معینی پیروی نمی‌کنند و نمی‌توان در آن‌ها از یک خط تألیفی یا راهبرد معین ترجمه‌ای نشان گرفت. از طرف دیگر، با توجه به میزان اندک کتاب‌های ارائه شده برای بررسی، گروه داوران از یک داوری گسترده و عینی باز مانده‌اند. در نتیجه، تصمیم گرفتند که تنها از یک ناشر، که در انتشار آثار روان‌شناختی سهم جدی داشته است، تقدیر و قدردانی به عمل آورند. گروه داوران بر خود لازم می‌دانند، توجه عموم ناشران را به این قلمرو برانگیزد تا در پرداختن به مباحث اساسی روان‌شناسی، که نیاز اصلی حداقل یک سوم جمعیت کشور است، تلاش بیش‌تری داشته باشند و از

مترجمان و مؤلفان می‌خواهد، به تألیف و ترجمه‌ی آثار روان‌شناسی، خصوصاً در قلمرو روان‌شناسی تربیتی، شوق بیشتری از خود نشان دهند و محورهای زیر را به مثابه مبنای فعالیت خویش برگزینند:

- ❑ رویکردهای روان‌شناسی و نقش هر یک در گسترش روان‌شناسی علمی؛
- ❑ انواع راهبردهای تحقیق در روان‌شناسی؛
- ❑ حوزه‌های حرفه‌ای روان‌شناسی در ایران؛
- ❑ ویژگی‌های رشد کودک در دوران‌های متفاوت رشد، با تأکید بر رشد کودکان ایرانی؛
- ❑ ویژگی‌های رشد نوجوان با تأکید بر رشد نوجوانان ایرانی؛
- ❑ فرایندهای شناختی با تأکید بر ادراک، توجه، حافظه و زبان و نظریه‌های مربوط به حافظه و زبان؛
- ❑ سلامت روانی و بهداشت روانی با تأکید بر روان‌شناسی سلامت؛
- ❑ آموزش راهکارهای یادگیری؛
- ❑ سنجش و ارزشیابی پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان.

حوزه‌ی آموزش تعلیم و تربیت دینی

اولین نیاز دانش‌آموزان جامعه‌ی ما در این عصر، دستیابی به کتاب‌هایی است که عطش آنان را از جنبه‌های گوناگون تعلیمی و تربیتی برطرف کند. در این شرایط فرهنگی و اجتماعی، اهتمام نهادهای فرهنگی و شخصیت‌های برجسته‌ی علمی در عرصه‌ی تعلیم و تربیت دینی، باید تولید کتاب‌های مفید و متناسب با این نیاز باشد. شناخت دقیق نیازها و مسئله‌ها، همدلی با جوانان و نوجوانان، برخورداری از قوت علمی و دوری از سطحی‌نگری و طرح موضوعات دینی از نگاه و منظری نو، از جمله اصولی هستند که در تولید این کتاب‌ها باید مراعات شوند. با این که هم اکنون بخش قابل توجهی از آمار کتاب‌های چاپ شده مربوط به کتاب‌های تعلیمی و تربیت و معارف دینی است، اما بیش‌تر این تولیدات، مبتنی بر اصول و رویکردهای مناسب و پاسخگوی نیازهای واقعی جوان و نوجوان نیستند.

هیأت داوران حوزه‌ی تعلیم و تربیت دینی امیدوار است که با مراعات اصول علمی و توجه به نیازهای اساسی مخاطب، در جهت بازسازی کتاب‌های دینی قدم‌هایی اصولی برداشته شود؛ چنان که بارقه‌هایی از این امید در آثاری که برای جشنواره ارسال شده بودند، مشاهده گردید. هیأت داوران این حوزه، پس از بررسی ابتدایی کتاب‌ها و با توجه به تنوع گسترده‌ی آن‌ها تصمیم گرفت، این حوزه را به هشت بخش تخصصی تقسیم کند و کتاب‌ها را در بخش مناسب خود قرار دهد و با کتاب‌های مشابه خود مقایسه و ارزیابی کند. این بخش‌ها عبارتند از:

۱. علوم قرآنی؛
۲. مسائل اعتقادی و کلامی؛
۳. اخلاق، احکام و عبادات؛
۴. تاریخ و سیره‌ی معصومین (ع)؛
۵. زندگی شخصیت‌های دینی معاصر؛
۶. تعلیم و تربیت؛
۷. ادبیات مذهبی؛
۸. کتاب‌های تمرین و کار دانش‌آموز.

با این که کتاب‌های رسیده به این حوزه، نسبت به سایر حوزه‌های جشنواره بیش‌تر بود، اما به نظر می‌رسد که برخی از ناشران و مؤلفان به دلایل متفاوت در جشنواره شرکت نکرده بودند. ممکن است علت عدم استقبال این دسته از ناشران و مؤلفان آن باشد که تصور و برداشت دقیقی از معیارهای کتاب‌های قابل ارائه در این حوزه نداشتند. شاید تصور می‌کردند، کتاب‌های کمک‌آموزشی در حوزه‌ی دین، همان کتاب‌های تست و نظایر آن‌ها هستند. در حالی که اگر کتابی در یکی از آن حوزه‌های هشتمگانه تألیف شده باشد و ویژگی‌های معینی را داشته باشد، قابل عرضه در جشنواره است. یک ویژگی اصلی، مرتبط بودن عنوان و محتوای تألیفی با یکی از موضوعات کتاب درسی است؛ به‌گونه‌ای که دانش‌آموز با خواندن کتاب

اطلاعاتش نسبت به موضوع بیش‌تر و دانش وی عمیق‌تر شود و اگر سؤالاتی، پیرامون موضوع برایش مطرح است، پاسخ داده شوند. در واقع با چنین کتابی، فرصت تحقیق و پژوهش برای دانش‌آموز فراهم گردد.

در میان کتاب‌های دریافت شده، نقطه‌ی قوت مربوط به بخش ادبیات مذهبی بود که آثار برجسته و قابل توجهی در این بخش عرضه شده بودند. در این بخش می‌توانیم از نویسندگانی نام ببریم که توانسته‌اند، آثار بارزشی خلق و به جامعه‌ی جوان عرضه کنند. گرچه هنوز تا خلق آثار بزرگ ادبی در این زمینه که بتواند با آثار مطرح در دنیا رقابت کند، فاصله داریم.

اما در بخش‌های دیگر، از جمله بخش اصول اعتقادات و کلام، سیره‌ی معصومین(ع) و اخلاق، کم‌تر اثری وجود دارد که به زبان مخاطب و در عین حال، علمی و متقن تألیف شده باشد.

هیأت داوران این حوزه، متخصصان تعلیم و تربیت دینی، به‌خصوص استادان و نویسندگان حوزه‌های علمیه را دعوت می‌کند که به این نیازهای اساسی جامعه‌ی جوان پاسخ دهند. از بزرگوارانی که مسئولیت بیش‌تری در هدایت و تعلیم و تربیت جامعه برعهده دارند، انتظار می‌رود پیش از هر چیزی، توجه کنند که آماده کردن غذای فکری و اخلاقی نسلی که او را به انواع و اقسام غذاهای شیرین و لذیذ فرا می‌خوانند، اولی‌ترین و مهم‌ترین وظیفه‌ی آنان است. شایسته است که بخش مهمی از تحقیق و تدریس و تألیف، برای چنین هدفی صرف شود. البته این آثار باید بر معیارهای دقیقی مبتنی باشند که مؤلفان محترم با آگاهی و روشن‌بینی تدوین و آن‌ها را در آثار خود مراعات کرده‌اند. برخی از معیارهایی که هیأت داوران پیشنهاد می‌کند، به قرار زیر هستند:

۱. شناخت ویژگی‌های مخاطب و نحوه‌ی هم‌زبانی با او؛
۲. توجه به نیازهای جدی و فوری نوجوانان و جوانان؛
۳. گزینش موضوعات جذاب و طراح جذاب‌تر آن‌ها؛
۴. سازماندهی و طراحی مناسب محتوا برای ایجاد انگیزه و کشش در مخاطب؛
۵. نگارش ساده و بدون تکلف متن؛
۶. اتقان و استحکام علمی محتوای طرح شده؛
۷. طراحی هنری متناسب با ذوق جوان و نوجوان؛
۸. ایجاد زمینه‌ی تحقیق، تأمل و گفت‌وگو برای مخاطب.

حوزه‌ی آموزش هنر

هنر یکی از زیباترین شیوه‌های بیان اندیشه و احساس بشری است و هنرمند خلاق نیز با استفاده از ابزار و شیوه‌های گوناگون، اندیشه‌های خود را در قالب آثار هنری به نسل موجود و نسل‌های بعد عرضه می‌دارد.

گسترش عظیم زمینه‌های متعدد رشته‌های هنری و کاربرد آن‌ها در زندگی انسان، همراه با توانایی‌هایی که ایجاد می‌کنند، سهم این بخش از دانش و مهارت بشری را به شکلی شگفت‌انگیز توسعه داده است.

امروزه «هنر کاربردی» در کنار مفهوم گذشته‌ی هنر، تولیدات هنری را در تمام سطوح زندگی بشر پراکنده کرده و بخشی از این هنرها (طراحی صنعتی، معماری، گرافیک) به صورت یک فن و صنعت مطرح است که البته می‌باید در کنار مسائل عملکردی در محصولات این بخش، حفظ اصول زیباشناختی نیز مورد توجه قرار گیرد.

در چنین فضایی، نقش آموزش و پرورش به عنوان نهادی که می‌باید دانش‌آموزان را آماده‌ی ورود به بازار کار و اجتماع کند، نقشی اساسی و مهم است. می‌باید دانش‌آموز را به ابزار و توانایی‌هایی تجهیز کنیم که در میدان رقابت آینده و در دنیایی که هر لحظه در تغییر و تحول است، آمادگی ابراز وجود داشته باشد.

با ایجاد رشته‌های متعدد هنری در دوره‌های فنی و حرفه‌ای و کاردانش، قدم‌هایی برای حل مشکلات در این زمینه برداشته شده است که کافی به نظر نمی‌رسند. نگاه عام در همه‌ی رشته‌های هنری و غیرهنری در تمامی سطوح آموزش به هنر، باعث می‌شود که توانایی‌های دانش‌آموزان در رشته‌های تخصصی و عمومی‌شان تقویت شود. این مطالب از نتایج پژوهش‌های معتبر جهانی سرچشمه گرفته‌اند و نیاز است، با حفظ تمام اصول خود، از این نتایج بهره بگیریم و باعث اعتلای هنر و رشد دانش‌آموزان شویم.

انعطاف آموزش و پرورش در عرصه‌ی استفاده از پویایی بخش خصوصی به منظور جلب مشارکت در تولیدات آموزشی و کمک‌آموزشی، می‌تواند به عنوان یکی از سیاست‌های مطلوب، در آینده به شکلی گسترده مورد استفاده قرار گیرد و جشنواره‌ی کتاب‌های آموزشی و کمک‌آموزشی می‌تواند، در این مورد به عنوان ابزاری کارا عمل کند.

در وهله‌ی اول، تعیین چارچوب‌های مناسب می‌تواند، در زمینه‌ی اصلاح ساختار انتخاب کتاب‌های موجود (و به همین شکل در سایر تولیدات چندرسانه‌ای) و شناسایی آن‌ها مورد توجه قرار گیرد. شاید بزرگ‌ترین ضعف این‌گونه جشنواره‌ها، عدم دسترسی به همه‌ی کتاب‌های مطلوب باشد. شاید بتوان از طریق تبلیغات گسترده‌تر، تجهیز ساختار سازمانی به نیروهای انسانی بیش‌تر و فعال و... بر این ضعف فائق آمد.

در وهله‌ی دوم، انتخاب مناسب داوران و یاری گرفتن از داورانی با سوابق غنی و مطلوب و طبیعتاً شناخته‌شده‌تر، حائز اهمیت است و در تقویت شناخت بیرونی نسبت به جشنواره قدمی مؤثر خواهد بود.

سومین مطلب در خصوص نحوه‌ی ارائه‌ی کتاب‌های مطلوب به دانش‌آموز است. همان‌گونه که وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به منظور تقویت تولید کتاب‌های مطلوب، نسبت به خرید محصولات و کمک در تولید قدم برمی‌دارد، وزارت آموزش و

بیانیه داوران سومین جشنواره کتاب‌های آموزشی رشد

پرورش نیز باید در اقدامی مشابه، شرایط تقویت ناشران را برای تولید کتاب‌های مطلوب فراهم آورد و باعث تقویت بخش تألیف در کنار بخش ترجمه شود.

در پایان، همکاران داور در گروه هنر، از مسئولان و دست‌اندرکاران برگزاری این جشنواره تشکر و قدردانی می‌کنند و از ناشران، مؤلفان و مترجمان محترم و بزرگوار به دلیل تولید محصولات مطلوب تشکر می‌نمایند. امید است در جشنواره‌های آینده شاهد رشد و ارتقای کیفی و کمی باشیم.

حوزه‌ی آموزش صنعت

آهنگ روند فناوری در سطح جهان بسیار سریع است و این پدیده نوظهور را جایی برای تأمل نیست. جهش‌های پی‌درپی صنعتی باعث شده است، سرعت و فاصله‌ی فناوری‌های جدید و قدیم هر لحظه بیش‌تر و بیش‌تر شود و به تبع آن، فرایند توسعه‌ی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای نیز دستخوش تغییرات فراوان گردد.

از آن‌جا که در کشورهای در حال توسعه، زمینه‌ی بسیار مناسبی برای عرضه و فروش فناوری‌های جدید فراهم آمده است، برنامه‌ریزان و مجریان آموزش‌های فنی و حرفه‌ای را همت بر آن است تا ضمن غلبه بر واردات نرم‌افزاری و سخت‌افزاری که در پناه توسعه‌ی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای میسر می‌شود، زمینه‌ی مساعدی برای نشر و توسعه‌ی سواد فناورانه پدید آورند.

با نگاهی گذرا بر بازار نشر رسانه‌های مکتوب و غیرمکتوب، تعداد کم مؤلفان با تجربه و قدرتمند و خریداران اندک کتاب‌های فنی و حرفه‌ای، متأسفانه درمی‌یابیم که این بازار همچنان کم‌رونق و کم‌مشتتری باقی مانده است و با وجود میل باطنی دل‌سوختگان آموزش‌های فنی و حرفه‌ای، تاکنون حرکتی در خور شأن و مرتبه رسانه‌های مکتوب در این‌گونه آموزش‌ها صورت نگرفته است. با آن‌که گاه و بی‌گاه اقداماتی موردی در جهت تشویق مؤلفان و ناشران کتاب‌های تخصصی شاخه‌ی فنی و حرفه‌ای و کاردانش انجام شده است و می‌شود، مؤسسات و بخش‌های خصوصی و نیمه‌خصوصی به دلیل سرمایه‌گذاری زیاد و بازده اقتصادی کم، در این زمینه فعالیت درخور توجهی نداشته‌اند. اقدامات موردی را هم نمی‌توان مصداقی برای موفقیت نشر کتاب‌های تخصصی در شاخه‌ی فنی و حرفه‌ای و مهارتی دانست.

با آن‌که در سطح کشور، توسعه‌ی سواد فنی و حرفه‌ای و مسئله‌ی چند تألیفی بودن کتاب‌های تخصصی و گسترش این شاخص بسیار مهم، بسیار ناچیز بوده است، به نظر می‌رسد که اتخاذ سیاست‌های تشویقی و ایجاد زمینه‌های مناسب برای سرمایه‌گذاری در امر انتشار منابع کمک‌آموزشی، به‌خصوص در زمینه‌ی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای، در آینده‌ای نه چندان دور گشایشی منطقی در این مقوله پدید آورد.

هیأت داوران کتاب‌های آموزشی در شاخه‌ی فنی و حرفه‌ای و کاردانش، با عنایت به گستردگی زمینه‌های تخصصی، که در اندازه‌های متفاوتی بسته به نوع آمایش منطقه، توان اقتصادی و... در سطح منطقه تا سطح جهانی مطرح می‌شود و با در نظر گرفتن کمبودها و تنگناهای فراوان در زمینه‌ی نشر و انتشار کتاب‌های تخصصی، به داوری کتاب‌های ارجاع شده در چهار گروه (مکانیک، مواد، برق، ساختمان) پرداخت. متأسفانه تعداد کتاب‌های عرضه شده در حوزه‌ی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و آموزش‌های مهارتی از تعداد مورد انتظار آنان بسیار کم‌تر بود. این امر نشانه‌ی کم‌علاقه بودن ناشران، به سبب منطقی نبودن بازده اقتصادی تألیف کتاب‌های آموزشی در این‌گونه آموزش‌هاست و بنابراین دلایل، توسعه‌ی سواد فنی و حرفه‌ای نیازمند یک عزم ملی و فراگیر برای رفع مشکلات و موانع موجود در این زمینه است.

از تعداد ۸۴ عنوان کتاب ارجاع شده به هیأت داوران، ۵۴ عنوان کتاب تألیفی و ۳۰ عنوان کتاب ترجمه شده بودند که این آمار، نشان‌دهنده‌ی غلبه کتاب‌های تألیفی بر کتاب‌های ترجمه شده است و این موضوع را که مؤلفان و مترجمان کم‌تر به منابع فنی خارجی (به زبان اصلی) برای توسعه‌ی سواد فنی و حرفه‌ای مراجعه و توجه کرده‌اند، بارز می‌سازد.

از همین‌رو، کتاب‌های ارائه شده، محدوده‌ی بسیار کمی از میدان وسیع آموزش‌های فنی و حرفه‌ای را پوشش می‌دهند و در برخی رشته‌های پراهمیت با مقتضای کم‌تر، اصولاً کتابی به منزله‌ی کتاب آموزشی یا مرجع تهیه نشده است. نمونه‌ی بارز این موضوع در گروه علوم و فنون دریایی کاملاً مشهود است که هیچ اثر مکتوبی در این رشته‌ها عرضه نشده است.

هیأت داوران این حوزه امیدوارند، ناشران، مؤلفان و مترجمان محترم با توجه به نیاز مخاطبان، به درک و شناخت فناوری‌های جدید جهانی که به آموزش‌های مادام‌العمر بستگی مطلق دارند، بپردازند و ضمن بیان توانمندی‌های فناورانه، به یافته‌های جدید بشر دست یازند و به توسعه‌ی کمی و کیفی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای همت گمارند.

هیأت داوران کتاب‌های آموزشی در زمینه‌ی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و مهارتی توصیه‌های خود را به شرح زیر به ناشران، مؤلفان و مترجمان محترم تقدیم می‌دارد؛ امید که در این زمینه، گام‌های ارزشمند و مؤثری برداشته شود:

۱. در زمینه‌ی دانش‌افزایی معلمان، کمبود چشمگیری وجود دارد و از آن‌جا که گسترش مهارت‌های فنی و فناورانه‌ی هنرآموزان در خور اهمیت بسیار است و انجام مستمر این امر از بدیهیات حرفه‌ی شریف معلمی است، باید با نشر کتاب‌های ارزشمند، به نیازهای حرفه‌ای هنرآموزان توجه بیش‌تری مبذول داشت.

۲. در رشته‌هایی از قبیل متالورژی، سرامیک، صنایع شیمیایی، صنایع نساجی، معدن، سیمان و نقشه‌برداری، تعداد کتاب‌های عرضه شده بسیار اندک و این در حالی است که توسعه‌ی سواد علمی در این رشته‌ها بسیار ضروری است.

۳. در بعضی رشته‌ها مانند ناوبری، مکانیک موتورهای دریایی، الکترونیک و مخابرات دریایی و معدن، متأسفانه هیچ کتابی برای ارزشیابی به هیأت داوران ارجاع نشد که با توجه به وسعت مرز آبی و وضعیت اقتصادی کشور، ضرورت دارد در این زمینه کتاب‌های متعددی تألیف شود و در اختیار مشتاقان قرار گیرد.

۴. در موضوع کتاب‌های سنجش و ارزشیابی پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان در گروه مکانیک، مواد و عمران، اصولاً کتابی برای ارزشیابی عرضه نشد که این موضوع، تعمق و برنامه‌ریزی بیش‌تری را برای انجام این امر مهم در زمینه‌ی تألیف می‌طلبد.

۵. تعدادی از کتاب‌های ارجاع شده به هیأت داوران در حوزه‌ی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای از نظر سبک نگارش، حجم و محتوای تخصص‌های موجود با سن مخاطبان (هنرجویان) انطباق چندانی ندارد و توانایی انتقال مفاهیم در برخی از کتاب‌های عرضه شده، بسیار نازل است.

۶. در کتاب‌های کار و فعالیت، که باید با هدف ایجاد رویکردهای فعال در آموزش‌های فنی و حرفه‌ای تدوین شوند، متأسفانه فقدان مؤلفه‌هایی چون خلاقیت، طراحی موقعیت‌های کاوشگری، طراحی و ساخت مدارهای ساده، ماشین‌های مکانیکی، اتصالات و... کم‌تر مشاهده می‌شود. هیأت داوران انتظار دارد در آینده، برای تقویت مؤلفه‌هایی که مستقیماً با روحیه‌ی خلاق، تفکر در پدیده‌های جدید و طراحی و ساخت ماشین‌آلات صنعتی ارتباط مستقیم دارند، فعالیت‌های گسترده‌تری انجام شود.

۷. از آن‌جا که کتاب‌های تخصصی دارای توان پوشش و افزایش معلومات هنرآموزان و هنرجویان، بیش‌تر مورد استقبال واقع می‌شوند، توصیه می‌شود قبل از اقدام به تألیف کتاب‌های تخصصی، با کارشناسان ذی‌ربط در دفتر برنامه‌ریزی و تألیف

آموزش‌های فنی‌وحرفه‌ای و کاردانش مشورت و تبادل نظر بیشتر شود و در صورت امکان، کتاب‌های درسی هنرجویان در حکم کتاب‌های مرجع، مورد بازبینی و تعمق بیشتر قرار گیرند.

۸. آموزش‌های فنی‌وحرفه‌ای و آموزش‌های مهارتی سبب وابستگی مستقیم با فناوری‌های روز، نیازمند دانش فنی و درک تخصصی فراوان است. به این سبب، قویاً توصیه می‌شود، ناشران به زمینه‌های ترجمه، تألیف و ویراستاری فنی، حساسیت بیشتر نشان دهند و میدان عمل وسیع‌تری برای متخصصان رشته‌های فنی‌وحرفه‌ای فراهم آورند.

هیأت داوران کتاب‌های آموزشی در شاخه‌های فنی‌وحرفه‌ای و کاردانش، برخی موارد مرتبط با استقبال نکردن ناشران در زمینه‌های ترجمه، تألیف و انتشار کتاب‌های تخصصی را به شرح زیر عنوان می‌دارد:

الف) کم‌توجهی برنامه‌ریزان کشور به توسعه‌ی سواد فنی‌وحرفه‌ای از طریق نشر منابع علمی.

ب) کمبود جاذبه‌های کافی و مناسب برای بخش خصوصی جهت چاپ و انتشار کتاب‌های تخصصی.

پ) انحصاری بودن تألیف کتاب‌های درسی تخصصی در شاخه‌ی فنی‌وحرفه‌ای و نبود زمینه‌ی مناسب برای اجرای سیاست چندتألیفی کتاب‌های درسی.

ت) مشخص نبودن جایگاه و الگوهای تألیف کتاب‌های فنی‌وحرفه‌ای و مهارتی برای مؤلفان و ناشران.

ث) مبهم بودن هدف‌های برگزاری جشنواره‌ی رشد کتاب‌های آموزشی برای برخی ناشران.

ج) کافی نبودن سیاست‌های تشویقی از قبیل اعطای وام، بزرگداشت مقام مؤلفان و ناشران، جاذبه‌های مادی و معنوی لازم

حوزه‌ی آموزش کشاورزی

اقتصاد پویا و سالم عامل بزرگی در پیشرفت و خوشبختی هر ملتی است. برای رسیدن به این مقصود، به تولید کافی با کیفیت مناسب نیاز داریم. بدیهی است، برنامه‌ریزی‌های بنیادی صحیح، اولین گام در این زمینه به‌شمار می‌رود. عوامل اصلی اجرایی در تولید، ماشین‌آلات، روش‌ها و نیروی انسانی هستند که باید هر یک در بالاترین سطح بهره‌وری باشند. بدیهی است اگر بهترین ماشین‌آلات و روش‌ها را در اختیار داشته باشیم، ولی فاقد نیروی انسانی متخصص و دلسوز باشیم، این فقدان سبب عقب‌ماندگی شدید خواهد شد.

تربیت نیروی انسانی در تمام زمینه‌ها از جمله کشاورزی، باید از سطوح آموزشی متوسطه آغاز شود تا اثربخشی لازم را در توسعه‌ی کشور داشته باشد. کشور ما با دارا بودن اقلیم‌های متفاوت، می‌تواند یکی از قطب‌های بزرگ تأمین و صدور مواد غذایی باشد. متأسفانه این امر تاکنون محقق نشده است. بدیهی است انتخاب محتوای مناسب آموزشی برای دوره‌ی متوسطه، یکی از مناسب‌ترین راهکارها برای نیل به این هدف است که باعث آگاهی روزافزون جامعه از توانایی‌های بالقوه‌ی کشور در زمینه‌ی کشاورزی می‌شود.

تعداد کم آثار ارسال شده به جشنواره در زمینه‌ی علوم کشاورزی گویای این واقعیت است که هنوز اهمیت تولیدات کشاورزی و ضرورت آموزشی آن در سطح متوسطه بر همگان شناخته نشده است. البته به نظر می‌رسد، اطلاع‌رسانی همگانی در مورد این جشنواره و جایگاه آن نیز به خوبی صورت پذیرفته است. به این سبب، امیدواریم در جشنواره‌های بعدی، شاهد استقبال روزافزون ناشران و دست‌اندرکاران حوزه‌ی کشاورزی باشیم.

حوزه‌ی آموزش کامپیوتر

از دوران رایانه‌های حجیم و بزرگی که پردازش اطلاعات را با صرف هزینه‌ی گزاف و وقت زیاد انجام می‌دادند، مدت زیادی نمی‌گذرد. بسیاری از ما هنوز خاطره‌ی رایانه‌هایی را که فضای زیادی از یک ساختمان را اشغال می‌کردند، از یاد نبرده‌ایم. اما امروزه افزایش سرعت پردازش، همراه با سهولت کاربرد و کوچکی حجم رایانه‌ها، به طرز اعجاب‌آوری این پدیده‌ی نوظهور را به صورت یک ابزار ضروری در زندگی ما درآورده است. کم‌تر کسی است که هر روز به نوعی از محصول کار رایانه استفاده نکند و کم‌تر کسی ممکن است هنوز عقیده داشته باشد، باید ذهن انسان را با عملیات تکراری، زمانگیر و خسته‌کننده‌ای که رایانه می‌تواند در مدت کوتاهی انجام دهد، فرسوده کرد.

گنجایش عظیم رایانه‌ها برای ذخیره‌ی اطلاعات و توانایی انتقال سریع اطلاعات از یک سوی عالم به سوی دیگر و ارتباط سریع همه‌ی نقاط کره‌ی زمین باعث شده است این عصر را، عصر انفجار اطلاعات یا عصر انقلاب اطلاعات بخوانند. در چنین فضایی، نقش وزارت آموزش و پرورش در حکم سازمانی که وظیفه‌ی آماده ساختن دانش‌آموزان را برای ورود به اجتماع به عهده دارد، چیست؟ وزارت آموزش و پرورش چگونه باید جوانانی را تربیت کند که قادر باشند در عین به‌کارگیری این ابزار جدید، مجذوب و مفتون آن نشوند؟

گنجاندن رشته‌ی رایانه در دو شاخه‌ی فنی و حرفه‌ای و کاردانش و طراحی درسی تحت عنوان مبانی علم رایانه در رشته‌ی ریاضی فیزیک، در پاسخ به همین پرسش صورت گرفت. همین نیاز، ضرورت وارد کردن درس‌های رایانه را در سایر رشته‌ها و حتی دوره‌های دیگر توجیه می‌کند.

واضح است که برنامه‌ریزی این رشته با ماهیت متغیر آن، با تربیت نیروی انسانی که فرایندی کند و زمانبر است، تقابل دارد. به این سبب، وزارت آموزش و پرورش برای منعطف‌ساختن برنامه‌های درسی و ایجاد پویایی در تولید مواد آموزشی، مشارکت بخش خصوصی را یکی از سیاست‌های خود قرار داده و بر همین اساس، برای تولید مواد آموزشی به همت ناشران خصوصی، اهمیت ویژه‌ای قائل است.

جشنواره‌ی کتاب‌های آموزشی رشد فرصت مناسبی است تا کتاب‌های ناشران مورد ارزشیابی قرار گیرند و در صورت قرارگرفتن در چارچوب تعیین شده و دارابودن ملاک‌های موردنظر، به دبیران، هنرآموزان و دانش‌آموزان معرفی شوند. در پی اعلام برگزاری جشنواره، ۷۰ عنوان کتاب کمک‌درسی در رشته‌ی کامپیوتر به دفتر جشنواره ارسال شد. هیأت داوران کتاب‌های کمک‌درسی کامپیوتر، در چندین مرحله‌ی داوری پنج عنوان کتاب را با ملاک‌های تعیین شده، شایسته‌ی تقدیر تشخیص داد. شایان ذکر است در زمینه‌ی رایانه، کتاب‌های بی‌شماری تألیف، ترجمه و چاپ شده‌اند که به دلایل گوناگون، از جمله آگاهی نداشتن ناشران از برگزاری جشنواره، جای آن‌ها در فهرست کتاب‌های ارسالی خالی بود. هیأت داوران ضمن تقدیر از مسئولان محترم برگزاری جشنواره، پیشنهاد می‌کند در انتخاب کتاب پوشش وسیع‌تری را مدنظر قرار گیرد.

کتاب‌هایی که موضوع آن‌ها با برنامه‌های درسی وزارت آموزش و پرورش همسویی نداشتند، مورد داوری قرار نگرفتند. به این سبب، توصیه می‌شود مؤلفان و ناشران گرامی در تهیه‌ی کتاب‌های کمک‌درسی، به محتوای درسی مخاطبان توجه بیش‌تری نشان دهند.

نظر به این که علم رایانه پدیده‌ای وارداتی است و ریشه‌ی پیدایش و تکوین آن در کشورهای صنعتی قرار دارد، اکثر کتاب‌های منتشر شده در ایران ترجمه‌ی کتاب‌هایی هستند که در کشورهای اروپایی و آمریکایی تألیف شده‌اند. حتی برخی از کتاب‌های تألیفی نیز از کتاب‌های مشابه خارجی اقتباس شده‌اند.

به همین دلیل، با وجود این که تألیف کتاب امتیازی در انتخاب کتاب محسوب می‌شود، بیش‌تر کتاب‌های تقدیری، از آثار ترجمه شده هستند.

در مورد سطح کیفی محتوا و قالب کتاب‌ها نیز هیأت داوران عقیده دارد، با وجود این که برای تألیف و ترجمه‌ی این کتاب‌ها زحمت زیادی کشیده شده است، هنوز باید در انتظار کیفیت بهتر این کتاب‌ها بود و به این سبب، به مؤلفان و ناشران محترم توصیه می‌شود:

۱. از آن جا که دانش‌آموزان کتاب کمک‌درسی را بدون کمک معلم مطالعه می‌کنند، این کتاب‌ها را تا حد امکان به صورت خودآموز، همراه با خودآزمایی، تمرین‌های متنوع و جالب، تصویرهای گویا و شرح روشن تصویر، و نثری ساده و بدون پیچیدگی تألیف کنند. استفاده از واژه‌نامه نیز به یادگیری دانش‌آموزان کمک می‌کند.

۲. مخاطبان کتاب‌های کمک‌درسی در سنین نوجوانی و جوانی قرار دارند و استفاده از تصویرهای جذاب، رنگ، قلم مناسب برای حروف و خودداری از یکنواختی متن، در یادگیری بهتر آنان بسیار مؤثر است.

هیأت داوران از مسئولان و دست‌اندرکاران برگزاری جشنواره از ناشران و مؤلفان محترم سپاسگزاری و تشکر می‌کند و امیدوار است در دوره‌های بعد، شاهد ارتقای کیفی و کمی کتاب‌های منتشر شده باشد.

حوزه‌ی آموزش عمران

ساختمان در حکم یکی از نیازهای اولیه‌ی بشر، تا امروز جایگاه خاص خود را در رأس هرم رشته‌های فنی حفظ کرده و به همین دلیل از دیدگاه تکامل، دارای سابقه‌ای طولانی است.

از نظر ابعادی، رشته‌ی ساختمان تنوع زیادی دارد. به همین دلیل، در کشورهای خارجی بالغ بر ۱۰۰ رشته‌ی تخصصی در این زمینه وجود دارند. فعالیت‌های اجرایی و عمران از دیرباز در کشور ما رونق داشته و محصول آن بناهای تاریخی بی‌نظیر در دنیاست. اما با صنعتی‌شدن جوامع و ورود فناوری‌های گوناگون که موجب مشغله‌های فکری شده‌اند، نیاز به کتاب بیش از هر زمان احساس می‌شود. به همین دلیل، برای اطلاع‌رسانی و جلوگیری از اتلاف وقت باید در این زمینه سیاست‌گذاری‌ها در جهت حمایت از تألیف کتاب، بیش از پیش شود. زیرا فقدان کتاب‌های علمی در کشور، موجب محدود شدن فرهنگ عمومی کشور، و شیوع تخلفات از آیین‌نامه‌ها و احساس عدم نیاز به ضوابط و مقررات در جامعه می‌شود، اگر از بُعد اقتصادی به این بخش بنگریم، ملاحظه می‌کنیم که ساختمان و موارد مرتبط با آن جزو سرمایه‌های ملی است و هرگونه نوسان در برنامه‌های زمان‌بندی، اجرا یا قیمت‌گذاری، به‌طور مستقیم بر جامعه اثر می‌گذارد. پس لازم است که همه دست به دست هم بدهند و در این زمینه، در حکم یک وظیفه قدم‌های مؤثری بردارند. انتظارات از حوزه‌های تأثیرگذار به‌طور خلاصه به شرح زیر است:

۱. حوزه‌ی آموزش و پرورش

- برنامه‌ریزی مدون برای ارتباط هرچه بیشتر این رشته در سطوح آموزشی با استانداردهای جهانی؛
- آموزش هنرآموزان و آشنا کردن آن‌ها با آخرین نتایج و تحقیقات در سطح جهانی؛
- دایر کردن آزمایشگاه‌ها و کارگاه‌های ساختمانی در سطوح گوناگون برای فرهنگ‌سازی؛
- مشاوره و راهنمایی دانش‌آموزان در این شاخه و زیرمجموعه‌های آن.

۲. حوزه‌ی مؤلفان

- تلاش برای هماهنگ کردن استانداردهای داخل با مطالب خارجی، به‌خصوص برای مترجمان؛
- انتخاب موضوعات متناسب با روش‌های اجرا و متناسب با مصالح مورد استفاده در کشور؛
- استفاده از تجربیات و سوابق دیگر کشورها؛
- تحقیق در زمینه‌هایی که سوابق و تجربیات آن‌ها به کشور برمی‌گردد؛
- استفاده از متن‌های سلیس و روان و اصطلاحات عامه‌پسند؛
- تألیف موضوعاتی که دارای منابع نیستند؛
- استفاده از تصویرهای سه بعدی و قابل تجسم برای درک هرچه بیشتر خواننده.

۳. حوزه‌ی ناشران

- بالا بردن کیفیت چاپ، به‌خصوص چاپ تصویرهای مطلوب؛
- استفاده از فونت‌ها و قلم‌های زیبا که موجب جذابیت متن شود؛
- متناسب کردن قطع کتاب با محتوای آن؛
- طراحی مطلوب جلد.

۴. زمینه‌های مورد نیاز

- مصالح جدید؛
- روش اجرایی ساختمان‌های متداول در کشور؛
- آشنایی با روش‌های مقاوم‌سازی بناها؛
- استفاده‌ی صحیح از مواد و مصالحی مانند بتن؛
- روش‌های جدید ساختمان‌سازی و فنون پیش‌ساخته کردن ساختمان‌ها؛
- سبک و عایق کردن ساختمان‌ها؛
- دستورالعمل‌های اجرایی و روش‌های صحیح کار؛
- مدیریت ساختمانی؛
- مدولار کردن ساختمان‌ها برای کاهش تورم.

بیانیه‌های هیأت داوران کتاب‌های
آموزشی می‌کوشد تا یافته‌های علمی کاربردی و
دیدگاه‌های کلیه صاحب‌نظران درباره‌ی
سامان‌بخشی کتاب‌های آموزشی را برای
استفاده نویسندگان، ناشران و سایر
پدیدآورندگان کتاب‌های آموزشی ارائه نماید.

دفتر انتشارات کمک‌آموزشی
دبیرخانه سامان‌بخشی کتاب‌های آموزشی
<http://samanketab.roshdmag.ir>